

Möjligheter till arbetsintegration inom civilsamhället

Rapport om relevanta målgrupper inom ramen för CIA-projektet

Författare

Ulla-Carin Hedin

Eva Laurelli

Innehåll

MÖJLIGHETER TILL ARBETSINTEGRATION INOM CIVILSAMHÄLLET	3
ARBETSMARKNADENS UTVECKLING	3
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	6
MÅLGRUPPERNA	7
UNGA MED SVÅRIGHETER PÅ ARBETSMARKNADEN	7
ARBETSTRÄNING OCH STÖD TILL VUXNA ARBETSLÖSA	11
ARBETSINTEGRATION AV NYANLÄNDA OCH UTRIKES FÖDDA	15
ARBETSTRÄNING FÖR PERSONER MED FUNKTIONSvariationer	18
REHABILITERING AV LÅNGTIDSSJUKSKRIVNA	19
ARBETSINTEGRATION AV TIDIGARE MISSBRUKARE OCH KRIMINELLA	23
DISKUSSION OCH SLUTSATSER	24
VAR FINNS DE STÖRSTA FORSKNINGSBEHOVEN?	24
CIVILSAMHÄLLET S ROLL I FÖRHÅLLANDE TILL ARBETSMARKNADEN?	27
REFERENSER:	29

Möjligheter till arbetsintegration inom civilsamhället

Denna rapport handlar om arbete och sysselsättning för vissa grupper på arbetsmarknaden. Den är en komplettering till den kunskapsöversikt "*Civilsamhället - arena för arbete och sysselsättning*" som vi tidigare har presenterat. I vår förra rapport beskrev vi olika verksamheter huvudsakligen ur ett civilsamhälles- och organisationsperspektiv. Här vill vi granska verksamheterna mer i relation till vissa gruppers situation och behov. Men först något om utvecklingen på arbetsmarknaden under det senaste decenniet.

Arbetsmarknadens utveckling

Forskning visar att arbetsmarknadens krav på arbetskraften har ökat under 2000-talet (Allvin mfl 2006, Kjellberg 2013, Lindberg & Nergaard 2013). Det syns i de höjda trösklarna för att ta sig in på arbetsmarknaden, som framför allt drabbar ungdomar, nyanlända och personer med kort eller otillräcklig utbildning (Gillberg & Bengtsson 2015, Joyce 2015). I slutet av 1900-talet talade man fortfarande om "rätten till arbete" som medborgarna kunde åberopa i samband med företagsnedläggelser, arbetslöshet eller kriser på arbetsmarknaden. Men denna kollektiva rättighet har ersatts av ett helt annat tänkande som handlar om *individens eget ansvar* för sin yrkesutveckling och kompetens. Idag gäller att alla måste göra sig "anställningsbara" för att kunna ta sig in på arbetsmarknaden och behålla en plats där. *Employability* har blivit ett ledord för arbetsmarknadspolitiken inom hela EU (se kap 5 i Hedin mfl 2015).

Flera samverkande processer gör arbetslivet mer komplicerat än tidigare, vilket drabbar enskilda individer på olika sätt. Dels handlar det om stigande krav på arbetskraftens utbildning och kompetens (Joyce 2015), dels arbetar många företag med outsourcing av uppgifter eller inlåning av arbetskraft genom bemanningsföretag (Allvin mfl 2006, Kjellberg 2013). Till detta kommer EU:s direktiv om en öppen arbetsmarknad, där specialarbetare från olika länder kan hyras in på korttidskontrakt t ex inom byggbranschen (Kjellberg 2013, Lindberg & Nergaard 2013, Standing 2013). I många yrken har också distansarbete, flexibilitet och autonomi ökat på bekostnad av gruppgemenskap, laganda, arbetsledning och stöd. Detta gynnar högutbildade, erfarna, kreativa och självständiga personer, som trivs med projektanställning, konkurrens och personlig utveckling (Allvin mfl 2006). Men det försvårar för ungdomar, utlandsfödda och personer med lägre utbildning eller någon form av funktionsnedsättning att få eller behålla ett arbete (Arbetsmarknadsrapport 2016).

Produktionen av varor och tjänster inom näringslivet utgör samhällets ekonomiska grundval och statens uppgift har länge varit att utbilda, omskola eller rehabilitera arbetskraften som ett stöd till näringslivet. Denna arbetsfördelning mellan näringslivet och staten har långvariga historiska rötter och finns tydligt skönjbar alltsedan efterkrigsprogrammet utformades 1945. De arbetsmarknadspolitiska insatserna och åtgärderna måste ses som ett stöd och komplement till näringslivet och deras mål är att

förse näringslivet och arbetsmarknaden med välutbildad, kunnig och flexibel arbetskraft (Stryjan 2006)¹.

Det är tydligt att *arbetslinjen* fortfarande dominerar som mål och värde i samhället. Den innebär ju att så många medborgare som möjligt i arbetsför ålder ska befinna sig på arbetsmarknaden och genom en anställning kunna försörja sig själva (Junestav 2004, Davidsson 2016). Den som inte är sjuk eller inte har någon funktionsnedsättning måste ställa sig till arbetsmarknadens förfogande och söka arbete. Något alternativ till arbetslinjen verkar inte finnas. Arbetslinjen präglar också de arbetsmarknadspolitiska program som finns som åtgärder för personer som av någon anledning halkat ur arbetsmarknaden t ex på grund av sjukdom, funktionsnedsättning eller för att deras tidigare anställning har upphört. Eller för att de - som är fallet för ungdomar och nyanlända - ännu inte lyckats ta sig in och finna sin plats på arbetsmarknaden.

Arbetsmarknadens ökade krav på individerna kommer också till synes genom alltmer slimmade organisationer, pressande arbetsförhållanden, stress och dålig arbetsmiljö som förekommer inom den privata företagsamheten men också i stora delar av den offentliga sektorn. Sjuksköterskors och läkares arbetsförhållanden inom sjukvården, lärarnas digra arbetsbörda och stressen inom socialtjänsten diskuteras numera dagligen i media. De ökande kraven på individerna syns också i de sedan 2010 stadigt ökande sjuktalen. Sjukfallen på grund av psykisk ohälsa har ökat för både män och kvinnor och sjukfallen tenderar att bli allt längre (Socialförsäkringsrapport 2015:11).

För att komma till rätta med pressande arbetsförhållanden och dålig arbetsmiljö, har den rödgröna regeringen² beslutat om en ny arbetsmiljöstrategi och tillsatt två offentliga utredningar. Den ena handlar om arbetsmiljörregler för ett modernt arbetsliv och den andra om att inrätta ett nationellt centrum för kunskap om och utvärdering av arbetsmiljön (A 2016:1 och A 2016:2). Båda dessa utredningar har förhållandevis kort utredningstid och resultaten skall redovisas i mars 2017. Regeringen har också tidigare infört nya arbetsrutiner med förstärkt stöd och samverkan mellan Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen när det gäller kartläggning och rehabilitering av sjukskrivna (Socialförsäkringsrapport 2014:7, Återrapportering 2016).

De ökade krav som arbetsmarknaden ställer på individerna präglar också de *arbetsmarknadspolitiska programmen och insatserna*. Varje ny regering har utformat olika arbetsmarknadsåtgärder och program för att komma till rätta med arbetslöshet och obalanser på arbetsmarknaden. Detta har lett till ständiga förändringar i arbetsmarknadspolitiken och skapar omställningsproblem för de myndigheter som skall verkställa insatserna t ex Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan. Vi skall ge några exempel.

---

¹ Se också kapitel 5 av Urban Herlitz i Hedin mfl 2015

² Som de flesta säkert vet, bildades en koalitionsregering bestående av socialdemokrater och miljöpartister efter valet 2014. Hösten 2016 skedde en regeringsombildning med byten på några ministerposter.

Ett exempel var när alliansregeringen införde en bortre gräns i sjukförsäkringen 2008 och många sjukskrivna hänvisades till utredande kartläggning och arbetslivsintroduktion på Arbetsförmedlingen. Många sjukskrivna förstod inte syftet med åtgärden och var omotiverade att ta del av föreslagna insatser. De oroade sig också över utebliven ersättning och hur deras situation skulle påverkas. Studier visar att en mycket stor andel av dessa personer senare tvingades gå tillbaka till förnyad sjukskrivning av hälsoskäl (Socialförsäkringsrapport 2012:1).

Ett annat exempel är hur tjänstemännen på Arbetsförmedlingen använder kodningen av funktionshinder. Ett sådant kryphål är att koda sökande som funktionsnedsatta vilket ger möjligheter till extra resurser vid en anställning. Forskare har visat att andelen arbetssökande som fått sådan funktionshinderkod har ökat under senaste decennierna. År 1992 var ca 10 % av de arbetssökande kodade som funktionshinderade, år 2011 var det 25,3% av de arbetssökande som fick sådana koder. Det handlar troligen om att trösklarna till arbetsmarknaden har stigit och tjänstemännen försöker hantera dessa med hjälp av funktionshinderkodningen, så att de kan placera så många personer som möjligt i arbete, låt vara med hjälp av statliga arbetsmarknadsstöd. (Jacobsson & Seining 2013).

Ett tredje exempel gäller det sk Resa-programmet³, som fanns under åren 2009-2013. Regeringen anslog extra resurser (150 miljoner) till ungdomar med nedsatt arbetsförmåga på grund av psykisk ohälsa. Syftet var att ge fler personer med funktionsnedsättning rehabilitering, sysselsättning eller arbete, främst på arbetsplatser inom den sociala ekonomin. Det visade sig finnas ett stort behov inom gruppen varför uppdraget förlängdes. Deltagarna fick möjlighet att vara på en sysselsättningsplats upp till ett år för att komma in i arbetsgemenskapen och skaffa sig yrkeserfarenhet. I maj 2013 var drygt 4.000 personer inskrivna i programmet och 1839 hade avslutat sin plats. 987 personer hade också gått vidare till praktik, studier eller andra program. 113 personer var öppet arbetslösa och 581 hade lämnat programmet av andra skäl. Det bedömdes som man uppnått goda resultat. När de extra resurserna tog slut i mitten av 2013, överfördes ungdomarna till andra ordinarie program. (Arbetsförmedlingens återsrapportering 2013). Men för ungdomarna som överfördes till andra program innebar det en plötslig förändring, som skapade besvikelse, otrygghet och oro.

Förändringarna inom Jobb- och utvecklingsgarantin är ett fjärde exempel. Efter stark kritik mot fas 3 i garantin tog regeringen i februari 2016 beslut om att långsamt avveckla denna fram till 2018. Personer i fas 3 skulle successivt överföras till andra arbetsmarknadsprogram t ex utbildning, stöd och matchning eller extratjänster. I december 2016 hade ca 14.000 personer lämnat fas 3 och återremitterats till sina handläggare på Arbetsförmedlingen för andra insatser. Av de utlovade 8.000

---

³ Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan fick ett gemensamt uppdrag från Socialdepartementet att upphandla rehabilitering och andra stödtjänster för personer med nedsatt arbetsförmåga pga psykisk funktionsnedsättning. Ursprungligen skulle uppdraget gälla 2009-2011 men förlängdes till och med 2014. När resurserna förbrukats, avslutades programmet i förtid i augusti 2013.

extratjänsterna har endast ett 100-tal blivit tillsatta hittills (SVT nyheter 28 december 2016).

Problemen med relativt hög arbetslöshet och utsatta grupper på arbetsmarknaden har således hanterats genom olika arbetsmarknadspolitiska program, där riktlinjer och resurser ändrats med jämna mellanrum. Äldre insatser har avvecklats och nya tillkommit för att råda bot på problemen. För enskilda individer har detta ofta resulterat i en rundgång mellan olika insatser (Hollertz 2010). De ovan beskrivna åtgärderna visar på en ryckighet inom arbetsmarknadspolitiken som drabbar arbetslösa och andra svagare grupper. Ryckigheten är antagligen en följd av de olika synsätt i arbetsmarknadspolitiken som olika regeringar företräder. Men följden blir att man inte tar till vara tidigare insatser eller får en långsiktig process till stånd, det blir ständiga brott och omläggningar som drabbar deltagarna i program och åtgärder.

Syfte och frågeställningar

Hur civilsamhället bidrar till insatser för olika utsatta grupper på arbetsmarknaden är ett område som inte har blivit granskat eller särskilt utforskat tidigare. Civilsamhället är en beteckning för det samhällsområde som ligger mellan marknad, stat och familj/hushåll (Wijkström & Einarsson 2011, Trägårdh mfl 2013). Gemensamt för civilsamhällets föreningar och organisationer är att det finns någon typ av ideella mål, formell eller informell organisering, självständighet från stat och kommun samt att de inte är vinstdrivande (Civos 2012).

Arbetet som utförs inom ramen för föreningarna och organisationerna kan vara lönearbete av anställda personer men också ideellt arbete av medlemmar eller volontärer. Det kan också vara olika former av praktik eller sysselsättning, som arbetslösa personer gör utifrån sitt intresse att lära och förbereda sig för inträde i arbetslivet. Man skiljer mellan *sysselsättning*, *arbetsförberedande verksamhet* och *arbetsintegration*. När en person har varit borta länge från arbetslivet eller aldrig provat att yrkesarbeta kan det behövas en tids sysselsättning i verksamheter med lägre krav än de som arbetsmarknaden ställer. Personen kan behöva flera förberedande steg i form av individuell coachning, gruppaktiviteter, utbildning eller praktik, innan personen är redo att gå ut i arbetslivet. Begreppet arbetsintegration anger däremot att det finns ett klart mål, att personen ämnar fungera i en arbetssituation eller söker anställning hos en arbetsgivare (jfr Johansson, Niklasson & Norrman 2013).

Syftet med denna rapport är att ge en översikt över forskning och utvärderingar om unga, arbetslösa och nyanlända personer. Men även forskning om sjukskrivna, personer med funktionsnedsättningar och personer med tidigare missbruk eller kriminalitet. Alla dessa grupper har svårigheter på arbetsmarknaden och är i behov av insatser och extra stöd inom arbetsmarknadspolitiken.

Det är några frågor som vi ställt oss vid läsningen av rapporterna och som har varit vägledande vid analysen:

- Vilken roll fyller civilsamhällets organisationer i relation till arbetsmarknaden?

-Har civilsamhället kunnat bereda arbete, praktik eller sysselsättning till olika grupper med svårigheter på arbetsmarknaden?

- Hur har arbetsförberedelse respektive integration i arbetslivet genomförts och fungerat?

Denna rapport har disponerats i teman efter grupperna ifråga. Rapporten innehåller således sex avsnitt samt sammanfattande diskussion och slutsatser. En beskrivning av tillvägagångssätt vid kunskapsöversikten, våra sökningar efter litteratur och vilka avgränsningar som gjorts finns som bilaga sist i rapporten.

Målgrupperna

Unga med svårigheter på arbetsmarknaden

När man granskar forskningsrapporter, utvärderingar och officiell text (t ex SOU-er) som handlar om unga kan man se fyra teman som behandlas:

- Projekt som avser utbildning och förberedelser för arbetslivet
- Insatser för unga arbetslösa generellt
- Insatser för unga med någon typ av sjukdom eller funktionsnedsättning,
- Stöd till unga med andra typer av problem t ex missbruk eller kriminalitet

Några ideella organisationer har satsat på att förbereda ungdomar inför arbetslivet. De har redan under ungdomarnas studietid gett information och kurser, som man tror att ungdomarna kan ha nytta av i framtiden. Det är studieförbund och folkhögskolor som har denna inriktning och projekten är ofta finansierade genom medel från Allmänna arvsfonden⁴ T ex finns föreningen *Ung företagsamhet* som sedan tidigt 80-tal på flera orter bidragit till att gymnasieelever bildat miniföretag i vilka man tillverkar och marknadsför verkliga produkter i syfte att ge skolungdomar insikter i näringslivets och arbetslivets villkor (Gawell 2013a). Ett annat liknande projekt var *Ungt entreprenörskap* som drevs av Coompanion Norrbotten för att utbilda företagare bland unga utlandsfödda i Norrbotten (Gillberg & Bengtsson 2015).

Flera forskningsrapporter och offentliga utredningar behandlar det sociala problemet med *unga som är arbetslösa*. Generellt är det numera svårt för ungdomar utan fullständig gymnasieutbildning att komma in på arbetsmarknaden. Arbetsgivare anställer sällan ungdomar utan slutbetyg från gymnasiet (Arbetsmarknadsutsikten 2016). Ett speciellt problem är den ganska stora grupp ungdomar i åldern 16-25 år som varken studerar eller yrkesarbetar. År 2011 var det 112.100 personer i åldern 16-25 år som varken arbetade eller studerade under ett helt år. Gruppen har varit ganska stabil under flera år och motsvarar 8-10 procent av ungdomsgruppen (Hedenström & Nyman 2013). Andelen ungdomar som fick ekonomiskt bistånd på grund av arbetslöshet har sjunkit de senaste åren från 9 procent 2011 till 7 procent 2015. I vissa stadsdelar i storstäderna

---

⁴ Allmänna arvsfonden bidrar till att förnya och utveckla verksamhet för barn, ungdomar och personer med funktionsnedsättning (Arvsfondens hemsida juni 2016).

ligger dock andelen ungdomar 18-24 år som uppbär ekonomiskt bistånd till försörjningen mycket högre, mellan 24 och 26 procent för Malmö resp. Göteborg. Man tror att detta beror på arbetsmarknadsläget i storstäderna (Socialstyrelsen 2016).

En stor andel av gruppen ligger i åldersspannet 20-25 år och är arbetslösa under längre tid än ett år. Gruppen förefaller heterogen och registerdata är ofullständiga. Man vet att en ganska stor grupp arbetar eller studerar utomlands eller befinner sig på resa. Andra jobbar svart i vissa branscher i Sverige eller utgörs av unga mammor som vårdar barn hemma. En mindre grupp går i gymnasiesärskola eller befinner sig inom ungdomsvården. Men för ca 30% av gruppen finns ingen (i registren) känd aktivitet. I denna grupp finns många ungdomar med sviktande hälsa eller funktionsnedsättning. Man har också funnit en grupp i storstädernas förorter som har kort utbildning eller kommit nyligen till Sverige. Många av dessa ungdomar behöver extra stödinsatser av olika slag för att komma in i yrkesutbildning eller arbete (Hedenström & Nyman 2013).

Flera kartläggningar och studier visar att arbetslöshet omfattande ett år eller längre ger en mängd negativa konsekvenser, bland annat försämrad hälsa, ekonomi och självförtroende (Hedenström & Nyman 2013). Här urskiljs särskilt sårbara undergrupper t ex ungdomar med tidigare avbrott i studierna, ungdomar med funktionsnedsättning, ungdomar med utländsk bakgrund som varit kort tid i landet samt ungdomar som bor i utsatta områden med hög kriminalitet (SOU 2003:92). Det har också startats en rad statliga och kommunala arbetsmarknadsprojekt, där man försöker förbättra ungdomarnas kompetens och träna deras arbetsförmåga men resultaten är varierande. Det är inte ovanligt att ungdomar deltar i flera offentliga verksamheter efter varandra med utbildning och arbetspraktik utan att få fotfäste på arbetsmarknaden (Hollertz 2010).

Även civilsamhällets organisationer har varit angelägna att hjälpa och stödja denna ungdomsgrupp, ofta genom projekt finansierade av Allmänna arvsfonden (Gillberg & Bengtsson 2015). I en rapport där 42 olika projekt har utvärderats, finner man flera framgångsrika projekt. Man har utbildat ungdomar i vissa efterfrågade yrken och skapat speciella vägar in på arbetsmarknaden. Men det finns också uppgifter om hur rundgången bland alla arbetsmarknadsinsatser och projekt har gjort vissa ungdomar desillusionerade och mindre motiverade att engagera sig. När man granskar rapporterna är det mångfald, lokala lösningar, kompetent och engagerad projektledning, ungdomarnas egen medverkan och effektivt samarbete mellan samverkande organisationer som förefaller vara framgångsfaktorer (Danermark & Bjarnason 2014, Gillberg & Bengtsson 2015).

En framgångsrik verksamhet var t ex *projektet Cirkuspiloterna* som startades 1997 av Cirkus Cirkör med stöd från Arvsfonden och Europeiska socialfonden. Det övergripande målet var att hjälpa till att etablera nycirkus som konstform i Sverige samt utbilda arbetslösa artister och ungdomar inom nycirkusområdet med mål att starta egna verksamheter eller bli anställda inom konstområdet. Under perioden 1997-2000 gick 45 personer igenom utbildning på tre linjer: artist-, producent- eller regilinje.

Deltagarna deltog mycket aktivt i utbildningen och skapade sina egna föreställningar. Idag finns 27 cirkuskompanier i Sverige och Europa som startats och drivs av före detta cirkuspiloter. Bland framgångsfaktorerna kan nämnas: Unik och annorlunda idé som låg rätt i tiden och efterfrågades, motiverade och hängivna studenter samt god struktur på utbildningen med bra balans mellan olika delar. Andra framgångsfaktorer var engagerade personer i ledningen och gott samarbete med andra organisationer och myndigheter. Speciellt framhåller forskarna ledningens "dubbla kompetens" att kunna leda verksamheten men också förhandla med och påverka organisationer och möjliggörare runt projektet (Gillberg & Bengtsson 2015).

Flera rapporter handlar om *ungdomar med sjukdomar och funktionsnedsättning*⁵, där civilsamhällets organisationer tar ett stort ansvar för sysselsättning och rehabilitering. Det gäller t ex ungdomar med psykiatrisk eller neuropsykiatrisk problematik, fysiska sjukdomar eller intellektuella funktionsnedsättningar (Danermark & Bjarnasson 2014). Ungdomar med hälsoproblem eller funktionsnedsättning utgör en speciellt utsatt grupp. Sjukdomens eller funktionsnedsättningens art gör att ungdomarna blir isolerade i hemmet eller mobbade i skolan. Vanligt är långvariga depressioner eller ångest i tonåren, när ungdomarna ställs inför vuxenlivets krav.

En särskilt utsatt grupp på arbetsmarknaden är ungdomar i 20-årsåldern, som har nedsatt arbetsförmåga på grund av någon funktionsnedsättning. För sin försörjning kan de få aktivitetsersättning som beviljas personer i åldern 19-29 år med nedsatt arbetsförmåga. Andelen unga som får aktivitetsersättning på grund av sjukdom och nedsatt arbetsförmåga har ökat på senare år och uppgår idag till ca 30.000 personer. 6 av 10 i denna grupp går sedan vidare till permanent sjukersättning (tidigare förtidspension) vid 30 års ålder. Effekterna för den enskilde blir stora i form av låg levnadsnivå under lång tid och kanske permanent utanförskap. Studier visar också att många ungdomar inte får utbildning eller andra aktiva insatser under tiden med aktivitetsersättning (RiR 2015:7).

Samordningsförbunden ute i kommunerna har därför under senaste åren haft särskilt fokus på gruppen unga med aktivitetsersättning. Sedan 2011 finns också ett uppdrag till Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen att speciellt arbeta med denna målgrupp. Myndigheterna har utvecklat flera typer av insatser för att föra ungdomarna närmare arbetsmarknaden t ex mottagningsteam som kartlägger deras intressen och arbetsförmåga, jobbcoachning individuellt eller i grupp, sk grön rehabilitering⁶ och arbetsträning med speciellt stöd (supported employment)⁷ samt projektverksamheter med praktik eller arbetsträning vid arbetsintegrerande sociala företag. En utvärdering

---

⁵ I denna rapport används begreppen funktionsvariation, funktionsnedsättning och funktionshinder parallellt utifrån hur den refererade rapporten benämner personens funktionsförmåga.

⁶ Grön rehabilitering (eg. naturunderstödd rehabilitering) är sammanfattande beteckning på rehabiliteringsinsatser där vistelser i naturen eller trädgårdsodling ingår (Abrahamsson & Tenngart 2003, Gustafsson & Lindh 2013).

⁷ Supported employment innebär arbetslivsinriktad rehabilitering där individuellt utformat stöd ingår. Paraplybegrepp för flera olika program (Nygren 2012, Socialförsäkringsrapport 2013:3).

av de samordnade insatserna visade klart bättre resultat för de ungdomar som fått aktiva insatser jämfört med andra ungdomar med enbart aktivitetsersättning. (Socialförsäkringsrapport 2016:4).

Civilsamhällets organisationer har utformat stöd och hjälp till ungdomar med sjukdomar och funktionsnedsättningar på två sätt, dels bedriver olika handikapporganisationer verksamhet i särskilda ungdomsavdelningar t ex för unga synskadade eller unga rörelsehindrade.⁸ Dels startar också ideella organisationer projektverksamheter för att föra ungdomarna närmare arbetsmarknaden ofta i samverkan med offentliga organisationer och med finansiering från ESF-rådet eller Allmänna Arvsfonden (Danermark & Bjarnason 2014).

Ett exempel: Fontänhuset i Stockholm bedrev under åren 2009-2012 ett kamratstödsprojekt i samverkan med Psykiatrin Södra och Stadsdelsförvaltningen Södermalm, som stöddes av ESF-rådet med medfinansiering av kommunen (Ekström 2012). Syftet var att genom uppsökande och aktivt kamratstöd få kontakt med utsatta ungdomar inom psykiatriska slutenvården och erbjuda dem gemenskap, stödkontakt, arbete och fritidsaktiviteter inom Fontänhuset. Fontänhusets medlemmar besökte avdelningar inom psykiatrin tillsammans med handledare och erbjöd kontakt och gemenskap. Medlemmarna hade egen erfarenhet och bättre kännedom om psykisk ohälsa och sociala svårigheter och ansåg att de kunde stödja ungdomarna på rätt sätt (Ekström 2012). I utvärderingen redogörs för en del organisatoriska problem i Fontänhusets samarbete med psykiatrin. Men Fontänhusets medlemmar fick kontakt med ett 90-tal ungdomar, varav 37 personer kom med i verksamheten vid Fontänhuset genom samtal, fritidsaktiviteter och arbete. Projektet värderades som framgångsrikt av ingående parter som ville fortsätta samverkan i en reguljär verksamhet (Ekström 2012).

Också för de ungdomar som faller igenom olika offentliga insatser och hamnar i kriminalitet eller drogmissbruk erbjuder civilsamhällets organisationer nya möjligheter och en "andra chans". Av några studier framgår att ideella organisationer som Ex-cons, Fryshuset och Unga Kris samt sociala företag som Vägen ut och Basta erbjuder praktikplatser, arbetsträning och extra karriärvägar för ungdomar som har misslyckats i skolan och i tidigare arbetsmarknadsinsatser (Lalander 2010, Meeuwisse 2001).

Sammanfattningsvis förefaller det finnas en rad insatser inom civilsamhället för ungdomar med svårigheter att komma in på arbetsmarknaden. Flera projektverksamheter har gett nya, effektiva lösningar men resultatens överlevnad tycks beroende av goda relationer och samarbete med kommunen och arbetsförmedlingen. Någon form av socialt partnerskap med flera aktörer behövs. Sociala företag är också en väg att skapa arbetstillfällen för grupper som annars skulle stå helt utanför arbetsmarknaden. Ungdomarnas delaktighet i projekten ökar möjligheterna till

---

⁸ Förbundet Unga Rörelsehindrade organiserar barn och unga med nedsatt rörelseförmåga och arbetar för att stärka deras rättigheter i Sverige. Arbetsformer är rådgivning i förhållande till myndigheter, påverkan av makthavare och gemenskapsträffar. Se www.ungarörelsehindrade.se

framgång. Kompetent projektledning och stabil struktur i verksamheten är andra viktiga framgångsfaktorer (Gillberg & Bengtsson 2015).

Arbetsträning och stöd till vuxna arbetslösa

Gruppen vuxna arbetslösa är naturligtvis ingen homogen grupp. Antalet arbetslösa personer med en svag position på arbetsmarknaden ökar gradvis. Under de kommande åren ökar också denna grupps andel av de inskrivna arbetslösa. År 2018 beräknas deras andel ha stigit till 75% av samtliga arbetslösa (ca 360.000 personer). Till grupper med utsatt ställning på arbetsmarknaden hör personer födda utanför Europa, arbetslösa i åldern 55-64 år, personer med funktionsnedsättningar som innebär nedsatt arbetsförmåga och arbetslösa med högst förgymnasial utbildning. Särskilt är det personer med kort grundutbildning eller som saknar gymnasieutbildning som riskerar att inte komma in på arbetsmarknaden. Ökade utbildningsinsatser genom grund- och gymnasieutbildning för vuxna är således mycket angelägna (Arbetsmarknadsutsikten 2016).

Tämligen många forskningsrapporter och utvärderingar handlar om hur man från civilsamhällets organisationer försöker bereda praktik, arbetsträning eller sysselsättning till personer som länge har stått utanför arbetsmarknaden. Det handlar om etablerade organisationer inom civilsamhället som ordnar sysselsättning eller praktik för arbetslösa. Eller så startas projektverksamheter i samverkan med offentliga organisationer som Arbetsförmedlingen, Socialtjänsten eller ESF-rådet.

-Arbete inom etablerade organisationer

Civilsamhällets organisationer erbjuder ofta arbete till människor med svårigheter på arbetsmarknaden. Vi känner till att det finns arbets- och sysselsättningsmöjligheter inom ett flertal organisationer som Röda Korset, Hela Människan, Frälsningsarmén, andra kristna församlingar och inom klientrörelser som Fontänhuset, RFHL, RSMH och IOGT/NTO mfl. Av en enkät till anställda inom civilsamhällets organisationer framgår att många idéburna organisationer har anställda med lönestöd. 62% av de svarande angav att de kände någon på sin arbetsplats med denna form av stöd (Unionen 2016).

I en studie har man jämfört tre olika arbetsmarknadsprogram och den visar att den vanligaste insatsen för att komma tillbaka i arbete efter arbetslöshet eller sjukskrivning är anställning med lönebidrag hos någon offentlig eller privat arbetsgivare (Angelov & Eliason 2014)⁹.

Det förefaller som endast vissa mycket etablerade ideella organisationer har blivit utforskade, när det gäller arbetsverksamheter. En rapport handlar t ex om de sju stadsmissioner, som alla är organisatoriskt fristående enheter men drivs efter liknande koncept med grundval i kristen grundsyn. Det stödjande arbetet har två huvudsakliga

---

⁹ Författarna skiljer mellan offentliga och privata arbetsgivare. Däremot redovisar de inte vilka arbetsgivare som tillhör civilsamhällets organisationer. Man kan således inte se civilsamhällets andel av anställda med lönestöd.

syften: att lindra den akuta nöden och att skapa samvaro, omsorg och inkludering i samhället som grund för ett mer långsiktigt vårdarbete. Till den inkluderande verksamheten hör sysselsättning och arbetsträning för personer som har svårt att ta sig in på arbetsmarknaden. Fem av de sju stadsmissionerna har speciella enheter för arbetsträning och några av dem är organiserade som sociala företag t ex flera second hand butiker (Karlsson mfl 2015).

En forskningsrapport handlar om verksamheten vid Fountain House Stockholm som startade i stiftelseform 1980 (Karlsson 2007). Målsättningen var att människor med psykisk ohälsa skulle få gemenskap och känna att de var behövda genom arbete i kök, ombudsverksamhet, kontor, ledning och kansli. Arbetet hade ett rehabiliterande fokus och var inte betalt. Klubbhuset erbjöd också medlemmarna övergångsarbeten inom industri och affärliv. Dessa arbeten betalades enligt rådande lönenivå av arbetsgivaren och klubbhuset garanterade att arbetet blev utfört vid medlems frånvaro. Det fanns dock svårigheter att hitta lämpliga arbetsuppgifter och vissa problem när det gällde regelsystemen inom socialförsäkringen. Det saknas också statistik om hur många som fått sådana övergångsarbeten och hur stort flödet ut i samhället var (Karlsson 2007).

De arbetsintegrerande sociala företagen har som ett av sina huvudmål att bereda arbete till personer med svårigheter på arbetsmarknaden.¹⁰ Dessa företag når goda resultat när det gäller att ta emot arbetslösa personer och integrera dem i arbetslivet igen (Blideman & Laurelii 2011, Hedin mfl 2015). Deltagarna remitteras från arbetsförmedlingen eller kommunens socialtjänst för arbetspraktik eller arbetsträning i företaget. De har kunnat skaffa sig nya yrkeskunskaper och färdigheter samt utveckla social förmåga i arbetsgemenskapen. Den större delaktigheten t ex i sociala arbetskooperativ har stimulerat till engagemang och kreativitet. De har också lärt sig mycket om socialt företagande i praktiken. Vissa har gått vidare till utbildning eller arbete i andra företag medan andra stannat kvar inom något socialt företag (Hedin mfl 2015) De har ofta fått stöd av handledare och arbetskamrater i sitt yrkesmässiga och personliga växande (Gawell 2013a, Hedin mfl 2015).

Sammanfattningsvis erbjuder civilsamhällets organisationer många olika vägar till arbete. Det handlar både om förberedelse och träning för att kunna erhålla ett fast arbete och anställningar med någon form av "lönestöd". I många organisationer har man skapat en arbetsmiljö med betoning på meningsfullhet, gemenskap och delaktighet. Betoningen ligger på lärande, personlig utveckling och empowerment. Det finns undersökningar och forskning från några av de större organisationerna inom civilsamhället men här skulle behövas avsevärt mer detaljerade studier av arbetsverksamheter inom organisationer som Röda korset, Pingströrelsens församlingar

---

¹⁰ Med arbetsintegrerande sociala företag avses företag som driver näringsverksamhet med övergripande ändamål att integrera människor i arbetsliv och samhälle, som skapar delaktighet för medarbetarna genom ägande, avtal eller på annat väl dokumenterat sätt och som i huvudsak återinvesterar sina vinster i egna eller liknande verksamheter. Företagen är organisatoriskt fristående från offentlig verksamhet. (Handlingsplan N 2010/1894 ENT)

och Frälsningsarmén för att ta några exempel. Framförallt behövs det studier av dessa verksamheter med både kvantitativa och kvalitativa metoder så att deltagares lärande, erfarenheter och personliga utveckling tydligare framträder.

-Arbete i projektverksamheter

Projektverksamheterna har ofta initierats av någon ideell organisation inom civilsamhället t ex en handikapporganisation i samarbete med något studieförbund. Målet för dessa projekt har ofta varit att bygga upp deltagarnas kompetens och självförtroende, så att de skall kunna ta sig in på utbildningar eller till yrkesarbete på arbetsmarknaden i framtiden. Projekten har varit delvis finansierade av ESF-rådet med medfinansiering från kommunen och Arbetsförmedlingen. I vissa projekt har organisationen Coompanion också medverkat, då ett av målen för projektet har varit att starta kooperativt eller annat företagande i slutänden (Carlsson 2014, Urban mfl 2011).

Man kan förmoda att representanter för gruppen arbetslösa har mer kunskap och kännedom om arbetslöshetsituationen och skulle kunna tillföra viktiga synpunkter vid projektens planering och utformning. Men många projekt har planerats enbart av initiativtagande organisationer i samverkan utan att representanter för målgruppen funnits med (Urban mfl 2011). Det finns dock undantag, där representanter för målgruppen funnits med under hela projektet, från planering till och med genomförandet t ex när Vägen ut – kooperativen planerades (inom Equalprogrammet) av fyra ideella organisationer som alla hade en tydlig brukarprofil. Målgruppen hade stort inflytande över projektets utformning, vilket gav annorlunda styrning och mycket goda resultat beträffande deltagarnas rehabilitering och egenmakt (Hedin, Herlitz & Kuosmanen 2006).

I en annan forskningsrapport beskrivs ett treårigt projekt där syftet var att bidra till människors anställningsbarhet genom aktiviteter i regi av två studieförbund, ABF och Sensus, med stöd från svenska ESF-rådet. Projektet arbetade med inkluderande och stödjande aktiviteter på åtta olika mötesplatser i landet. Många av deltagarna hade under lång tid levt utanför familj/vänner och arbetsmarknad. Flera steg behövde tas innan deltagarna kunde finna sig tillrätta i de normer som omger ett normalt liv. Aktiviteterna handlade bland annat om att få en bättre struktur på livet, bli del i en gemenskap, få bättre självförtroende, få nya insikter samt att bättre klara av de förväntningar som samhället har på sina medborgare. Erkännande var en viktig del i de gemenskaper som byggdes upp på mötesplatserna. Projektet visar att det kan behövas flera steg i en empowermentprocess innan långtidsarbetslösa är redo att söka anställning (Harlin & Sandberg 2014).

I ett projekt i Stockholmsområdet var rekryteringen av deltagare till projektet inte helt frivillig. Deltagande i projektet var en förutsättning för att få behålla försörjningsstödet från kommunen. Forskaren förmodar att ett sådant villkorat deltagande kan inverka menligt på deltagarnas motivation (Engel 2008). Ett annat problem har handlat om rigida regler hos de offentliga myndigheterna som påverkat verksamheten negativt

(Lundgren & von Schantz Lundgren 2012). I ett projekt beskrivs hur deltagarnas närvaro i verksamheten fluktuerade, vilket påverkade ESF-bidragets storlek och man fick ansöka om kompletterande finansiering från kommunen (Palm & Piuva 2007).

I en annan rapport beskrivs hur lokala arbetsförmedlingen fastställde en maximal tidsgräns för deltagares medverkan i projektet, vilket gjorde att deltagarna byttes ut under hand, vilket minskade stabiliteten i verksamheten (Urban mfl 2011). Det förefaller som de offentliga organisationernas regelsystem har inverkat på projektledningens och deltagares möjligheter att driva projektet enligt planerna. Personalen i projektet har kunnat ge individuell rådgivning och socialt stöd till deltagarna. Men det strukturinriktade arbetet att förändra villkoren i de utsatta bostadsområdena har blivit lidande. (Urban mfl 2011).

En forskare har försökt att noggrant kartlägga längd och omfattning på deltagarnas arbetspraktik. Men det var svårt att få fram korrekta uppgifter utifrån brister i projektets statistikföring. En praktikperiod kunde variera mycket från några dagar till månader (Engel 2007). En svårighet i vissa projekt har också varit bristande tillgång till praktikplatser (Nordfelt 2008). Längre arbetsträningsperioder för deltagare har varit svårt att få fram. Inom sociala företag har dock längre arbetsträningsperioder kunnat erhållas, då arbetsträning för arbetslösa personer ofta ingår i konceptet (Hedin mfl 2015, Carlberg 2011).

I flera projekt har det varit ett mål att de arbetslösa skall få utbildning i företagande för att på sikt kunna starta ett socialt företag tillsammans. Något studieförbund t ex ABF eller Vuxenskolan har inbjudits att hålla kurser i kooperativt och socialt företagande för intresserade deltagare (Palm & Piuva 2007). Men det har varit svårt för de arbetslösa deltagarna att finna en fruktbar affärsidé, skaffa fram tillräckliga resurser för en finansiering och utveckla alla de kompetenser som krävs för att starta ett socialt företag (Albinsson 2014, Carlson 2014, Urban mfl 2011). Vi kan se svårigheter med att på kort tid gå från långtidsarbetslöshet till eget socialt företagande.

Olika fackförbund inom LO och TCO har bedrivit projektverksamheter till stöd för arbetslösa personer inom sina branscher. Under åren 1998 – 2000 bedrev t ex LO Norrbotten i samarbete med Näringsdepartementet, AMS och fyra kommuner i Norrbotten ett projekt för långtidsarbetslösa som gick ut på utbildning i kartläggning, analys och utveckling av olika företagsidéer. Projektet kallades "Vi-plan" efter metoden "visuell planering" som utarbetats av ett företag i Umeå. Totalt 75 personer utbildades i metoden och fick arbetspraktik på olika företag, där de skulle utveckla olika affärsidéer som kunde leda till anställning eller eget företagande. Projektet utvärderades av IFAU och man påvisade många organisatoriska brister i samarbetet mellan aktörerna, dokumentation och ekonomihantering. Av enkäter till deltagarna framgick att de uppskattade utbildningens innehåll och fann projektarbetet intressant och kreativt men få av dem fick nytt arbete genom projektet (Davidsson 2000).

Det förefaller som utbildningstiden ofta har varit för kort och det har varit ett för stort steg att gå från långvarig arbetslöshet till eget företagande (Palm & Piuva 2007). Trots handledning och stort stöd från sk eldsjälur har föreningsbildande och företagande dragit ut på tiden. I ett fall blev det inte ett socialt företagande utan "vanliga" privata enmansföretag av den företagsrådgivning som hade getts inom projektet (Carlson 2014). I en annan rapport framhålls också att man måste bedöma var enskilda personer står i relation till arbetsmarknaden och vilken "livsform"¹¹ de tidigare tillhört för att förstå deras benägenhet och möjligheter att starta sociala företag. Att starta och driva företag uppfattas inte som realistisk möjlighet av alla deltagare (Johansson, Niklasson & Norrman 2010).

Sammanfattningsvis finns en rad verksamheter och projekt inom civilsamhällets organisationer runt om i landet, där civilsamhället i samverkan med offentliga organisationer och ESF-rådet försökt utbilda, förmedla praktik och arbetsträning till olika grupper av arbetslösa. I vissa fall har man också gett kurser i kooperativt och socialt företagande men resultaten visar på stora svårigheter att anpassa kursinnehåll och projektverksamhet till gruppens behov (se t ex Lundgren & von Schantz Lundgren 2012). Om arbetspraktiken innebär en väg in på arbetsmarknaden för deltagarna är däremot oklart. Det finns också frågetecken kring arbetspraktikens innehåll och omfattning i olika projekt. Över huvud behövs här avsevärt mer konkret forskning kring hur integration i arbetslivet går till, vilka steg och faser i processen som kan urskiljas och vilka organisationer som ger individerna bäst stöd i denna process. Internationella erfarenheter av arbetsmarknadsprogram som supported employment och IPS (individual placement and support) kan ge vägledning för arbetsförmedlare och andra aktörer beträffande viktiga steg och insatser i personers utveckling mot arbetsintegration (Nygren 2012, Socialförsäkringsrapport 2013:3, 2015:10).

Arbetsintegration av nyanlända och utrikes födda

Färre rapporter i vårt material handlar om nyanlända personer och stöd från civilsamhällets organisationer till dem, kanske för att arbetsverksamheter riktade till denna grupp är ganska nystartade och ännu inte hunnit bli utvärderade. En annan orsak kan vara att personer med bakgrund i annat land (efter etableringsfasen) brukar räknas in i gruppen arbetslösa och särlösningar för olika grupper eller nationaliteter är ovanliga i arbetsmarknadspolitiken (Carlson 2014).

Efter etableringsperioden slussas de flesta nyanlända vidare till åtgärder inom arbetsmarknadspolitiken t ex till nystartsjobb eller jobb- och utvecklingsgarantin¹². Vanligen tar det 7- 10 år innan personen lyckas bli någorlunda förankrad i arbetslivet (Joyce 2015). Skillnaderna i "integrationstid" på arbetsmarknaden beror bland annat på personens utbildning, kön, ålder och familjesituation. Först efter 7-10 år har utlandsfödda personer som kommit som flyktingar eller anhöriga en sysselsättnings-

---

¹¹ Författarna hänvisar till Højrupps livsformsteori (1983), där ställning i produktionen, klass, kultur och tidigare erfarenheter påverkar personens val av livsform.

grad som liknar svenska medborgares. Men sysselsättningsgraden varierar stort mellan olika nationella grupper, kön och utbildningsbakgrunder (Joyce 2015).

Studier har visat att tillgång till och användning av sociala nätverk har stor betydelse för den ekonomiska integrationen av personer med utländsk bakgrund. Tillgången till olika sociala nätverk har stor betydelse för de utlandsföddas etablering på arbetsmarknaden, både när det gäller att söka anställning och att starta egna företag. Forskningen visar också att de nyanlända under de första åren i landet i stor utsträckning använder sig av etniska nätverk för att hitta ett arbete. Detta leder dock till att de ofta får arbeten med lägre status och lön. Även vid jobbsökande genom formella kanaler som arbetsförmedlingen har de utlandsfödda en tendens att få arbeten med lägre lön än infödda (Scaramuzzino 2013).

Etnisk organisering i invandrarföreningar är betydelsefull för de nyanländas integration i mottagarsamhället. Forskare har funnit flera funktioner som dessa föreningar fyller: bland annat en kulturell funktion och en anpassningsfunktion som syftar till att föra gruppen och det omgivande samhället närmare varandra. En studie i Stockholms förorter visar en tendens att utlandsfödda organiserar sig utifrån etniska skiljelinjer och mer utifrån ett behov av att hjälpa och stödja varandra än utifrån ett politiskt påverkansperspektiv (Kings 2011). En annan studie av svensksomalier i Göteborg visar liknande resultat: etniska föreningars och sociala nätverks stora betydelse för socialt stöd, arbete och försörjning bland nyanlända (Melander 2009).

Riksrevisionen har funnit att civila samhällets roll som utförare i integrationsarbetet är ringa. Detta har flera orsaker: dels har de statliga aktörerna en oklar uppfattning om vad civilsamhällets roll som utförare skulle kunna vara, dels har civilsamhällets organisationer andra uppgifter i relation till de nyanlända t ex språkträning, gemenskap och nätverksskapande. Civilsamhällets organisationer har svårt att ta del av statliga myndigheters upphandlingar och lämna in anbud. Riksrevisionen ger flera förslag på hur offentliga aktörer som Arbetsförmedlingen och Migrationsverket skall kunna förbättra sitt samarbete med civilsamhällets organisationer (RIR 2014:3).

Länsstyrelserna har en speciell uppgift att samverka med civilsamhällets organisationer och verka för att integrera nyanlända i svenska samhället (RiR 2014:11). Från Länsstyrelsen i Västmanland finns en sammanställning av försöksverksamheter i olika kommuner i landet. Endast två (av åtta försöksverksamheter) arbetar på ett mer fokuserat sätt för att integrera nyanlända i arbetslivet. I projektet *Etablering utan gränser* i Laholms kommun har man från civilsamhällets organisationer arbetat med att stärka målgruppen nyanlända gentemot arbetslivet genom en metod med kompetensbeskrivningar till arbetsgivare. Man har också utbildat lokala arbetsgivare i CSR (Corporate Social Responsibility). Exempel på socialt ansvar kan vara att erbjuda praktik eller arbetstillfällen till nyanlända. Frivilligorganisationer i Västernorrland har också arbetat med att inventera möjligheter för nyanlända till arbete eller praktik bland föreningar i länet (Bäfvenberg 2015).

Situationen verkar dock ha förändrats med den stora flyktinginvandringen under 2014 och 2015. I rapporter från FAMNA redovisas svaren i en enkät, där en stor andel (nästan hälften) av FAMNAS medlemsorganisationer har deltagit i flyktingmottagandet genom att ge boende, omsorg och stödinsatser till nyanlända. På förfrågningar från kommunen har de ideella organisationerna snabbt kunnat ställa om sin verksamhet och t ex skapa nya flyktingboenden. I rapporten redovisas ett exempel från Göteborg, där flera stora ideella organisationer har samarbetat med kommunen i ett IOP (Idéburet Offentligt Partnerskap) för att skapa ett nytt flyktingboende för asylsökande (Famna 2015 och 2016). Efter ankomstperioden dröjer det vanligen flera år innan nyanlända flyktingar får uppehållstillstånd, lär sig svenska och går igenom etableringens olika åtgärder, innan de får möjlighet att ta sig ut i arbetslivet.

Våren 2015 fick Arbetsförmedlingen i uppdrag av regeringen att hitta metoder för att nyanlända med utbildning och yrkeserfarenhet snabbare skulle komma i arbete. I uppdraget ingick att inleda dialog med arbetsmarknadens parter. Både arbetsgivare och fackföreningar inbjöds till dialog om sk snabbspår för nyanlända in på arbetsmarknaden. Fokus skulle ligga på nyanländas kunskaper och erfarenheter men också arbetsgivarnas behov av kompetensförsörjning inom olika bristyrken. Arbetsförmedlingen tillsammans med arbetsgivare och fackföreningar har åtagit sig att identifiera hinder som försenar nyanländas inträde i arbete och ge förslag på vägar in till arbetsmarknaden. Snabbspår finns idag i 12 olika branscher, som omfattar ett 20-tal yrken (Arbetsförmedlingen oktober 2016).

I augusti 2016 befann sig 2.063 personer i något av snabbspåren. Dessa är inte arbetsmarknadsprogram utan består av insatser i tre delar: först inskrivning och kartläggning med individuella samtal och verifiering av meriter, sedan bedömning av yrkeskompetens, validering på hemspråk och slutligen kompletterande yrkesutbildning varvat med arbetspraktik inom något företag eller organisation. Parallellt med utbildning och praktik måste deltagaren också läsa sfi, sas eller yrkessvenska.¹³ Av arbetsförmedlingens statistik framgår att några snabbspår: till lärare/förskollärare, samhällsvetare/jurist och legitimerade yrken inom sjukvården har fungerat väl och tagit emot många nyanlända med relevanta yrkesutbildningar. I andra yrken finns yrkeskrav och regler som tycks försena inträdet i arbetslivet t ex för lastbilsförare, byggtekniker och socionomer. Arbetet med snabbspåren har också lett till metodutveckling inom Arbetsförmedlingen beträffande dialog med parterna, djupanalys av yrkeskrav, lägesrapporter och utvärdering (Arbetsförmedlingen oktober 2016).

Sammanfattningsvis finns det en del svensk forskning kring utlandsföddas integration i arbete och kontakter genom sociala nätverk och etniska föreningar med det omgivande samhället. Det framgår att de etniska föreningarna och sociala nätverken är viktiga verktyg, när nyanlända skall finna arbete. Ofta hamnar de i arbeten med lägre status och lön. Civilsamhällets formella organisationer hade fram till nyligen inte förmedlat arbete i någon större utsträckning utan främst bidragit med språkträning, utbildning

---

¹³ Sfi = svenska för invandrare och sas= svenska som andra språk

och gemenskap, vilket måste ses som viktiga ingredienser för integration i samhället. Men detta förhållande har förändrats genom den stora flyktinginvandringen 2014 och 2015, där civilsamhällets organisationer har tagit stort ansvar för mottagande, boende och språkträning (Famna 2015,2016) samt genom fackföreningarnas engagemang i utvecklingen av sk snabbspår till arbetsmarknaden (Arbetsförmedlingen 2016).

Arbetsträning för personer med funktionsvariationer

Personer med funktionsnedsättningar har lägre sysselsättningsgrad än normalbefolkningen. År 2015 var sysselsättningsgraden bland befolkningen 78%.

Arbetslösheten var i hela befolkningen 8%, bland dem med funktionsvariation och nedsatt arbetsförmåga närmare 13%. Ändå visar statistiken att situationen för personer med funktionsnedsättningar har förbättrats något sedan 2006, sysselsättningsgraden har stigit från 58 till 62% (SCB 2016).

I flera utredningar har framlagts olika förslag för att underlätta och stödja denna målgrupp i arbetslivet (SOU 2012:31). Förslagen har handlat både om mer individinriktade åtgärder som "supported employment"¹⁴ och mer strukturinriktade åtgärder t ex om inrättande av anställningar med lönebidrag eller trygghetsanställningar och samverkan mellan myndigheter som arbetsförmedlingen och försäkringskassan (Danermark & Bjarnasson 2014). Man kan fundera över om dessa åtgärder ändå har gett vissa förbättringar?

I en översikt framgick att av 1411 studerade forskningsprojekt kring funktionsnedsättningar var det endast 8% som handlade om funktionsnedsatta i arbetslivet (Rönnerberg et al 2011). Det finns dock en intressant utvärdering från Allmänna Arvsfonden som behandlar civilsamhällets organisationers roll när det gäller att stödja personer ur målgruppen till arbete eller sysselsättning (Danermark & Bjarnason 2014). I en annan rapport uttrycker ledare i handikapporganisationer hur svårt de har haft att bli delaktiga i olika forskningsprojekt och få möjligheter att påverka forskningsfrågor och forskningsmetoder. Tydligt är att här finns ett avstånd mellan den forskning som bedrivs och brukar- och handikapporganisationernas synsätt och arbetsmetoder. Det betyder att personer med funktionsnedsättning har haft sämre möjligheter att påverka forskningen kring deras situation och behov. (Handikappförbundens samarbetsorgan 2006).

Danermark & Bjarnason översiktsrapport (2014) omfattar 60 projekt, som har finansierats av Allmänna arvsfonden under åren 1994-2012. Projektens verksamheter har handlat om information, utbildning och jobbskapande aktiviteter. Det är 22 projekt som faller inom den sistnämnda kategorin. En stor grupp projekt riktar sig till personer med olika slags funktionsnedsättningar t ex SIA-projektet i Skåne. Många av projekten handlar om att förbereda personerna för arbetslivet genom utbildning eller praktik. Det

---

¹⁴ Larsson (2006) redovisar erfarenheter från USA av sk supported employment. Ett av programmen inom SE är IPS= Individual Placement and Support där arbete och anställning på vanliga (ej skyddade) arbetsplatser är främsta målet. I Sverige har IPS prövats i en socialpsykiatrisk kontext med tämligen goda resultat (Nygren 2012).

är färre projekt som direkt siktar på att skaffa personerna jobb eller anställning. I den första kategorin finns t ex ett projekt med "supported employment" inom föreningen Attention, projektet "Gröna fingrar" inom RFHL, där man skaffar fram praktikplatser inom trädgård och skogsbruk. Här finns också praktikplatser för rörelsehindrade ungdomar som Bräcke Diakoni organiserar. Mer direkt arbetsskapande projekt är t ex det samarbete med bemanningsföretag som Reumatikerförbundet har etablerat. Eller "Fair Trade återförsäljarna", där ungdomar och personer med funktionsnedsättningar tillsammans driver caféer som sociala företag.

Danermark & Bjarnason (2014) beskriver hur de flesta av projekten lyckats uppnå sina mål och hur de har lämnat avtryck som inlemmats i den reguljära verksamheten efter projekttidens slut. Forskarna menar att man kan se vissa gemensamma framgångsfaktorer i projekten t ex god ämneskunskap, erfarenhet och engagemang hos projektledningen, god struktur i projektets verksamhet, aktiv medverkan från brukargruppen samt fungerande samverkan och engagemang från externa samarbetsparter t ex arbetsförmedlingen (Danermark & Bjarnason 2014).

De första sociala arbetskooperativen på 80- och 90-talen startades av tidigare personal och patienter inom mentalvården och omsorgerna (Laurelii 2002). Syftet var att skaffa arbete eller sysselsättning som kunde ge mening i tillvaron, gemenskap och känsla av normalitet men också försörjning. Fortfarande idag är personer med funktionsnedsättningar ganska stor andel av medarbetarna i ASF. Ledarna inom sociala företag har goda kunskaper om olika funktionsnedsättningar och vana vid att organisera arbetet så att medarbetarna klarar av uppgifterna och kan bidra efter sin förmåga till produktionen. Sammanhållning och tät arbetsgemenskap bidrar även till en god arbetsmiljö (Blideman & Laurelii 2011, Gawell 2013a, Hedin mfl 2015).

Sammanfattningsvis har olika organisationer inom civilsamhället initierat många verksamheter och projekt för att bidra till att personer med funktionsnedsättningar får ett arbete och kommer in på arbetsmarknaden. Hur situationen ser ut för olika grupper beror mycket på funktionsnedsättningens art, vissa grupper har avsevärt större problem på arbetsmarknaden. Det förefaller också finnas fler projekt som fungerar utbildande och förberedande än som är direkt jobbskapande. Allmänna arvsfondens finansiering och stöd till olika projektverksamheter verkar vara mycket viktigt. Inte minst att följa upp och utvärdera projektens innehåll och resultat, eftersom relativt få forskare tycks ha intresserat sig för frågeställningen om arbetsintegration för personer med funktionsnedsättningar (Danermark & Bjarnason 2014).

Rehabilitering av långtidssjukskrivna

Tidigare studier har påvisat risker med längre sjukfrånvaro, både vad gäller möjligheter på arbetsmarknaden och hälsan. Floderus mfl (2003) undersökte via enkäter hur långtidssjukskrivna upplevde att sjukskrivningen hade förändrat deras livssituation. Både män och kvinnor angav att negativa konsekvenser dominerade i form av sämre ekonomi, mindre möjligheter och lust till fritidsaktiviteter, sämre sömn och psykisk hälsa. Vissa könsskillnader framträdde dock, där kvinnor oftare angav även positiva

konsekvenser t ex för nära relationer. Marklund mfl (2005) har också studerat sambandet mellan sjukskrivning och utfall beträffande arbetsmarknadsanknytning, sociala relationer och ekonomi åtta år efter sjukskrivningen. De finner genomgående negativa samband mellan sjukskrivningen och ovanstående variabler. I en intervjuundersökning beskriver Espvall & Dellgran (2005) hur långtidssjukskrivna berättar om en livssituation med ekonomiska problem, passivisering och försämrade kontakter med sociala nätverket till följd av sjukskrivningen.

Det finns relativt mycket forskning som behandlar rehabiliteringsprocessen och olika insatser för att få långtidssjukskrivna tillbaka till arbetslivet. (Lindqvist & Hetzler 2004). Dessa texter handlar ofta om behovet av samverkan mellan olika offentliga myndigheter t ex sjukvården, försäkringskassan, arbetsförmedlingen och socialtjänsten (Lindqvist 1998). Det nämns nästan inget alls om civilsamhällets roll. Det verkar som forskarna inte såg civilsamhällets roll eller värde för de långtidssjukskrivna. I en kunskapsöversikt om samverkan inom arbetslivsinriktad rehabilitering har forskarna gått igenom en stor mängd svenska och internationella studier. Det framgår att de svenska studierna i huvudsak behandlar samverkan mellan myndigheter medan flera studier från anglo-saxiska länder (Kanada, USA och Australien) också tar upp samverkan mellan sjukvård, arbetsgivare, fackföreningar och intresseorganisationer (Andersson mfl 2010). Ståhl påpekar också att den svenska debatten och forskningen om samverkan i arbetsinriktad rehabilitering endast behandlar samverkan mellan myndigheter. I internationell forskning framhålls vikten av samverkan med arbetsgivare för att en återgång till arbete skall bli möjlig (Ståhl 2009).

Under senare år har diskussionen kring civilsamhällets delaktighet i viss mån börjat påverka perspektivet. Nu finns enstaka texter, där man pekar på vilka fördelar och resurser som samarbete med brukar- och anhörigorganisationer medför i rehabiliteringsarbetet (Arbetsförmedlingen mfl 2015). Om dessa nya tankar har trängt igenom i det praktiska rehabiliteringsarbetet är dock svårt att säga.

Av Socialförsäkringsrapport 2015:11 framgår att den samlade sjukfrånvaron fortsätter att öka. Under året hade det skett ett kraftigt inflöde av nya sjukfall. Det sk sjukpenningtalet har ökat stadigt sedan slutet av 2010. I september 2015 var sjukpenningtalet 10,3 dagar i genomsnitt; 13,5 dagar för kvinnor och 7,2 dagar för män. Ökningen finns i samtliga diagnoser men är extra kraftig när det gäller psykiatriska diagnoser. Nya sjukfall av män med denna diagnos ökar snabbare än för kvinnor. Längden på sjukfallen fortsätter också att öka men i långsammare takt än under 2014. Antalet personer med aktivitetsersättning på grund av nedsatt arbetsförmåga ökar också i snabb takt (Socialförsäkringsrapport 2015:11). I rapporten framhålls att de ökande kostnaderna för sjukfrånvaron ger anledning till oro. Författarna av rapporten hävdar att här krävs bred samverkan mellan olika aktörer (inklusive arbetsgivare och läkare) för att vända denna utveckling.

Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen har fått i uppdrag av regeringen att i samverkan ge *förstärkt stöd* till personer som är långtidssjukskrivna och till unga med

aktivitetsersättning. Syftet är att stärka individernas förmåga till förvärvsarbete. Insatserna skall ske så tidigt som möjligt för personer som bedöms ha behov av aktiva rehabiliteringsinsatser. Insatserna består av tre delar: Gemensam kartläggning med handläggare från både FK och AF (och eventuellt andra personer), arbetsförberedande eller arbetslivsinriktade insatser¹⁵ och därefter utbildning eller arbetsökande. Resultaten av det förstärkta stödet är preliminära. Av de 9.099 personer som avslutade aktiva insatser under 2015 var 31% i arbete eller utbildning efter 90 dagar. Ytterligare 19% deltog i något arbetsmarknadspolitiskt program eller var arbetsökande dvs de hade kommit något närmare ett arbetsmarknadsdeltagande. Man får då hålla i minnet att det rör sig om en grupp med omfattande ohälsa (Delrapport till regeringen juni 2016).

Från idéburna organisationer rapporteras om långtidssjukskrivna som deltar som volontärer i olika verksamheter. Ibland används beteckningen "daglediga" för personer som är arbetslösa, långtidssjukskrivna eller uppbär sjuk- eller aktivitetsersättning. På frivilligcentralerna¹⁶ är denna grupp välkänd i verksamheten (Hedin 2000). De deltar i det ideella arbetet efter förmåga och kan genom volontärverksamheten finna meningsfull sysselsättning, bryta isolering och passivitet och knyta nya kontakter i ett socialt nätverk. Detta är viktiga steg på vägen till att åter ta sig in på arbetsmarknaden. Deras begränsade ekonomiska resurser tenderar också att isolera dem från tidigare socialt nätverk (Espwall & Dellgran 2005, Seim 2006).

Det nu avslutade RESA-programmet hos Arbetsförmedlingen innebar att tusentals ungdomar med psykiska svårigheter (ofta långtidssjukskrivna) kom ut på en arbetsplats t ex ett socialt företag under ett år och fick lära sig arbetsuppgifter och att fungera i en arbetsgrupp, vilket stärkte deras sociala kompetens och arbetsförmåga. Trots rapporter om mycket goda resultat avvecklades programmet under 2013 och ungdomarna återremitterades till ordinarie handläggning inom Arbetsförmedlingen (Arbetsförmedlingen 2013). Liknande specialinsatser torde behövas för att lotsa denna utsatta grupp genom coachning, arbetspraktik och yrkesutbildning fram till en anställning på arbetsmarknaden.

De arbetsintegrerande sociala företagen i Sverige har länge tagit emot långtidssjukskrivna personer som utgör en av företagens främsta målgrupper. Företagen har inriktat sitt arbete på att aktivera och lotsa de långtidssjukskrivna ut i arbetslivet igen. Viktiga beståndsdelar i verksamheten är delaktighet och gemenskap i ett vardagligt sammanhang, eget ansvar för arbetsuppgifter och inläring av nya kunskaper och förhållningssätt. Detta leder till ökat självförtroende, känsla av meningsfullhet och

---

¹⁵ Dessa insatser kan organiseras antingen av Arbetsförmedlingen eller Försäkringskassan utifrån den försäkrades specifika behov. Andra personer kan delta i kartläggningen t ex från sjukvården, arbetsgivare eller fackförening (Delrapport från AF och FK 2016)

¹⁶ Frivilligcentraler är en samverkansform, där kommunen och någon ideell organisation samverkar för att driva verksamhet för boende i stadsdelen eller annan målgrupp. Frivilligcentraler startade under 1990-talet på en rad orter i Sverige (Hedin 2000).

värde samt en personlig utveckling, som kallas empowerment¹⁷ (Blideman & Laurelii 2011, Hedin mfl 2015).

Folkbildningen har en viktig roll i rehabilitering av sjukskrivna. Ett projekt med stöd från ESF-rådet är inriktat mot långtidssjukskrivna personer i Blekinge (Albinsson 2014). Det har initierats av landstinget i Blekinge i samarbete med Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan samt fem folkhögskolor i länet. Det är en alternativ rehabiliteringsmodell för personer som har varit långtidssjukskrivna eller blivit utförsäkrade från sjukförsäkringen. Modellen innehåller ett utbildningspaket (en kurs) på någon folkhögskola kring hälsa och livskvalitet samt arbetspraktik för att förbereda återgång till arbetslivet. Forskaren som utvärderat projektets sista del anger goda resultat t ex hade 296 personer gått igenom utbildningen, 145 hade slutfört en praktikperiod, 56 personer gått en kurs om socialt företagande och 61 personer fått arbete eller återgått till tidigare anställning. Majoriteten av deltagarna beskrev också en förbättrad livskvalitet och hälsa under och efter projektet (Albinsson 2014).

För långtidssjukskrivna med vissa diagnoser t ex stress, smärta eller depression har olika former av *naturunderstödd rehabilitering* eller *grön rehabilitering* börjat växa fram. Bland civilsamhällets organisationer förefaller det vara LRF som tagit initiativ till projekt och förstudier på detta område. I en rapport beskrivs stort intresse från landsting, kommuner, landsbygdsföretag och massmedia kring möjligheter till förbättrad rehabilitering och återhämtning genom sysselsättning i sk rehabiliterings-trädgårdar (Abrahamsson & Tenngart 2003). I en annan rapport från samordningsförbundet i Västerås beskrivs en arbetsmodell i tre steg med grundläggande introduktion och utredning, en odlingsbaserad modul och en upplevelse-baserad modul med existensiell och kognitiv behandling. I den odlingsbaserade modulen finns arbetspraktik upp till 6 mån för ca 30 deltagare per år i olika trädgårds- och odlingsföretag. I projektet ingår samverkan mellan en rad offentliga aktörer men även ett stort kontaktnät av företag i trädgårds- och markanläggningsbranschen. Arbetsmodellen skall prövas under 2014-2016 (Gustafsson & Lindh 2013).

Sammanfattningsvis har vi funnit få forskningsrapporter där civilsamhällets stöd till långtidssjukskrivna för att komma i arbete avhandlas. Det förefaller som civilsamhällets verksamhet och roll på det här området inte har uppmärksammats i den svenska forskningen. Internationella studier visar emellertid att samverkan mellan offentliga aktörer och arbetsgivare, fackföreningar och intresseorganisationer är viktig för att en återgång till arbetslivet skall bli möjlig (Andersson mfl 2010, Ståhl 2009). Rapporter om arbetsintegrerande sociala företag finns dock, som beskriver hur man har arbetat med att rehabilitera långtidssjukskrivna (Blideman & Laurelii 2011). Vi har även funnit ett par rapporter om "grön rehabilitering" där även organisationer från civilsamhället ingår. I en tämligen ny rapport från Arbetsförmedlingen beskrivs hur rehabiliteringen

---

¹⁷ Empowerment översätts ibland med egenmakt men har en bredare betydelse av lärande, personlig utveckling, kontroll över sin livssituation och ökat självförtroende, se Adams 1996 eller Hedin, Herlitz & Kuosmanen 2006.

av sjukskrivna blir mer konstruktiv om offentliga tjänstemän samarbetar med civilsamhällets organisationer för att finna bättre lösningar för den enskilde (Arbetsförmedlingen mfl 2015).

Arbetsintegration av tidigare missbrukare och kriminella

Bland de arbetsintegrerande sociala företagen har denna målgrupp tillhört pionjärerna. Mest omtalad är försöksverksamheten inom Basta arbetskooperativ, som initierades av RFHL i Sthlm och kom igång 1994 med stöd från fem kommuner på Södertörn. Kort därefter bildades det sociala företaget Basta, vars verksamhet har utvärderats vid ett flertal tillfällen (Hansson & Wijkström 1998, 2001, Heule 2005, Meeuwisse 2001). Särskilt i Meeuwisses rapport beskrivs olika verktyg i rehabiliteringen t ex kamratskapet i gruppen, utveckling av kommunikationsförmåga och social kompetens, ansvar för arbetsuppgifter och stolthet över arbetsprestationer samt utvecklande av nya kontakter och kunskaper om omgivande samhället (Meeuwisse 2001 sid 79-110).

Alec Carlberg, grundare av företaget Basta har beskrivit hur utanförskap i form av arbetslöshet, diskriminering eller erfarenheter av missbruk och hemlöshet leder till en stukad självkänsla. Denna måste upprättas genom "egenmaktsprocesser", där kommunikation med arbetskamrater i konkreta situationer, lärande av yrkeskunskaper, ansvar för arbetsuppgifter och delaktighet i kollektiva beslut är viktiga beståndsdelar. "Egenmakt uppnås etappvis genom förändringar som på sikt stärker individens självkänsla och ger denne möjlighet att fatta beslut som leder till ett bättre liv än vad hon för närvarande upplever sig ha. Att erövra kontroll över det egna livet tar tid, eftersom det bygger på insikter och egen förståelse och inte på pedagogisk underordning", skriver Carlberg. Författaren menar att egenmakt handlar om mentala processer, som ofta vinnas genom praktisk verksamhet. Den erövrar också lättare om materiella och mentala processer kan fås att samverka på ett naturligt sätt. En sådan interaktion kan ske i en organisation, i ett socialt företag eller på en institution. "Utmaningen ligger i att skapa strukturer som är anpassade till enskildas och grupperns behov av en förändring" (Carlberg 2011 sid 152).

Några år senare startade Vägen ut- kooperativen som var ett initiativ av fyra självhjälpsorganisationer i Göteborg med stöd från Göteborg stad, Kriminalvården, Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och ESF-rådet. En kärngrupp med 15 deltagare utbildades av Coompanion och startade sociala arbetskooperativ med olika affärsverksamheter som boende, hantverk och café. Ledarna arbetade också på strukturell nivå genom den nationella tematiska gruppen och med transnationella kontakter. Framgångsfaktorer i projektet var en drivande projektledning, engagerade eldsjälar bland kooperatörerna, utbildning och stimulans genom transnationella nätverket och ett stort kontaktnät av engagerade personer från de offentliga organisationerna (Hedin, Herlitz & Kuosmanen 2006). Vägen ut kooperativen är idag ett sk konsortium bestående av 11 sociala arbetskooperativ och har ett 100-tal anställda, de flesta med olika former av lönestöd. Affärsverksamheten har också växt till fler

branscher. Vägen ut kooperativen har blivit en modell för många andra arbetsintegrerande sociala företag i landet (Hedin mfl 2015).

En forskningsrapport om Uma Bazar i Malmö visar att utfallet av nya projekt inte alltid är ett stöd för målgruppens arbetsförmåga och rehabilitering. Här deltog ett 20-tal personer med tidigare missbruksproblem och hemlöshet i en verksamhet med secondhand butik som drevs av den ideella föreningen Situation Syd med stöd från Malmö stad och ESF-rådet. Syftet var att på sikt starta ett socialt företag. Många av deltagarna litade på de mål som föreningen hade stakat ut och hoppades att genom självhjälp, arbete och egenmakt kunna förändra sina liv. Men mitt i projektet byttes personalgruppen ut och ett helt nytt affärskoncept för verksamheten sattes. Forskarens intervjuer med deltagarna visar på stor besvikelse i deltagargruppen (Levander 2008).

Sammanfattningsvis finns det flera studier som beskriver utvecklingen av arbetsintegrerande sociala företag där personer med tidigare missbruk, hemlöshet och kriminalitet blivit medarbetare och deltagare. Dessa forskningsrapporter är alla från de första åren på 2000-talet. Fortfarande integreras personer från denna målgrupp i sociala företag runt om i landet. Men inom de större sociala företagen har man nu på många håll lämnat modellen med att rekrytera deltagare från endast en eller två målgrupper. Istället blandar man deltagare från flera målgrupper (fd arbetslösa, långtidssjukskrivna, personer med funktionsnedsättningar, personer med erfarenheter av missbruk etc.). Man menar att det blir bättre resultat och mer kreativ arbetsmiljö på detta sätt. Medarbetare och deltagare kan lära av varandra och man får en bättre sammansättning av arbetsgrupperna (Hedin mfl 2015).

Diskussion och slutsatser

Först diskuteras forskningsresultat beträffande olika gruppers situation och var det finns "vita fält" och behov av mer forskning. Därefter tar vi upp frågan om civilsamhällets roll i förhållande till arbetsmarknaden.

Var finns de största forskningsbehoven?

För ungdomar i åldern 18 – 29 år har civilsamhällets organisationer startat en rad verksamheter och projekt för att föra dem närmare arbetsmarknaden. För unga där arbetslösheten utgjort huvudproblemet har vissa verksamheter med kreativa yrkesidéer, tydlig struktur, kompetent projektledning och god samverkan med offentliga organisationer (framförallt Arbetsförmedlingen) kunnat åstadkomma goda resultat och göra skillnad i ungdomarnas situation (Gillberg & Bengtsson 2015). Även för ungdomar som tidigare haft problem med droger och kriminalitet har föreningsprojekt som bygger på egen erfarenhet och självhjälp kunnat påverka yrkesval och livssituation (Lalander 2010). Men forskningen visar att unga med psykiska eller neuro-psykiatriska symptom har större svårigheter och riskerar att hamna i isolering och passivitet. Trots många verksamheter i samverkan mellan föreningar och offentliga organisationer har deras situation inte förbättrats nämnvärt (Danermark & Bjarnasson

2014). Resa-programmet inom Arbetsförmedlingen som bedrevs med extra medel från regeringen under åren 2009-2013, där ungdomar med psykiska problem fick arbetsträning inom sociala företag åstadkom stora skillnader i ungdomarnas livssituation (Arbetsförmedlingen 2013). Liknande riktade insatser behövs troligen för att understödja de funktionsnedsatta ungdomarnas etablering i arbetslivet.

När det gäller personer med olika typer av funktionsnedsättningar har civilsamhällets organisationer varit mycket aktiva med att starta och bedriva information, utbildning, olika former av arbetspraktik och arbetsträning. Dessa verksamheter har varit värdefulla för att förbereda personerna för arbetslivet. Men det verkar ibland saknas länkar till den faktiska arbetsmarknaden dvs trots arbetspraktik och arbetsträning så kommer personerna inte in på arbetsmarknaden. I SIA-projektet i Skåne lyckades man både skaffa fram praktikplatser och jobb till personer med funktionsnedsättningar, bland annat tack vare mycket aktiv samverkan med arbetsförmedlingen (Danermark & Bjarnason 2014). De olika stegen och länkarna i arbetsförberedelse respektive arbetsintegration behöver studeras konkret i fördjupade studier. Vad är verksamt för att integrera en person med funktionsnedsättning på arbetsmarknaden och vilka organisatoriska och psyko-sociala förändringar behöver vidtas på arbetsplatsen? (Jeppsson Grassman 2003).

Det finns också en grupp personer med så pass nedsatt arbetsförmåga att de troligen inte kommer kunna fungera i dagens pressande arbetsmiljöer, där goda yrkeskunskaper, självständighet, kreativitet, flexibilitet och utomordentlig anpassnings- och kommunikationsförmåga ofta fordras (Allvin mfl 2006, Persson 2003). För dessa personer förmedlar civilsamhällets organisationer arbetsmöjligheter i form av olika sysselsättningsprojekt. Civilsamhällets organisationer har också utformat viktiga stödmöjligheter för personer med andra typer av problematik t ex som levt länge i missbruk, kriminalitet eller hemlöshet. För de mest utsatta och sårbara i vårt samhälle utgör t ex de kristna organisationernas sysselsättningsverksamhet viktiga möjligheter till gemenskap och inkludering i en normal vardag (Karlsson mfl 2015).

Vi har tagit del av utvärderingar av sammanlagt ca 300 projekt finansierade av Allmänna arvsfonden och drivna i samverkan med civilsamhällets organisationer¹⁸. Det är slående hur de flesta av rapporterna kommer till liknande slutsatser. Författarna beskriver att det finns såväl *framgångsfaktorer* som *hindrande faktorer* beträffande organisation, projektledning och deltagarnas utveckling. Till framgångsfaktorerna hör kunnig projektledning, god struktur i projekten, engagerad medverkan av deltagare/brukare och aktivt samarbete med offentliga organisationer. Detta är framgångsfaktorer som gör att projekten lyckas och fler deltagare kommer i arbete. Till de hindrande faktorerna hör instabil projektledning, bristande engagemang från offentliga organisationer och bristande delaktighet/ brukarmedverkan. De hindrande faktorerna leder till att projekten inte blir hållbara, nya kreativa idéer och

---

¹⁸ Danermark & Bjarnason 2014, Gawell 2013, Gillberg & Bengtsson 2015, Lalander 2010, Perez & Herz 2014, Topor & Holmqvist 2011.

metodutveckling får inte fäste och erfarenheter och lärdomar från projekten förs inte vidare inom deltagande organisationer. Man kan se att projektens arbetsätt och metoder inte leder till utveckling och arbete för en större grupp deltagare/brukare.

Inom civilsamhället finns specialistkunskaper kring vissa målgrupper som inte överförs till andra aktörer i lokalsamhället. Vi anser att man inte tillräckligt har studerat goda exempel och fått fram hur dessa framgångsfaktorer kan överföras till andra ideella föreningar och till offentliga organisationer. Överlag förefaller de offentliga organisationer, som deltagit som samverkanspart i projekten, inte ta till sig gjorda erfarenheter eller vidarebefordra idéerna inom sina organisationer. Projekten ligger inom civilsamhällets organisationer och leder ofta inte till nytänkande eller metodutveckling hos de kommunala samverkansparterna. Om dessa överföringsproblem beror på språkbruk, byråkratiska rutiner eller makt-och värdeskillnader är svårt att säga (jfr Wistus 2010 om maktrelationer inom Equalprojekten).

När vi tagit del av forskningen kring de olika målgrupperna syns det tydligt kunskapsluckor och tomrum, där det skulle behövas mer studier. Dels verkar det finnas ganska få studier kring de stora ideella organisationernas sysselsättning- och arbetsförberedande verksamhet. Detta är en ganska omfattande verksamhet men här finns relativt få beskrivningar av vilka mål den har eller hur den är organiserad, hur ledare och deltagare uppfattar den eller vilka resultat som nås. Dels saknas det också studier som följer enskilda individer från arbetspraktik och arbetsträning tills de når fram till ett arbete med anställning på arbetsmarknaden. Det ser ut som många individer fastnar i arbetsförberedande eller arbetstränande verksamhet och inte kommer över i någon anställning. Det skulle således behövas longitudinella studier som följer enskilda individer eller grupper över en längre tid.

När det gäller att integrera dessa utsatta målgrupper på arbetsmarknaden uppkommer en rad svårigheter. Här förefaller de arbetsintegrerande sociala företagen vara ett av få fungerande alternativ (Borzaga, Fazzi & Galera 2016). Det har vuxit fram ca 350 arbetsintegrerande sociala företag i Sverige, där såväl långtidsarbetslösa som sjukskrivna och personer med funktionsvariationer kan komma in i en arbetsgemenskap, lära sig ett yrke från grunden och utveckla ansvar och social kompetens. Flera studier beskriver en yrkesinläring och personlig utveckling som de sociala företagen medverkat till genom delaktighet och god psykosocial arbetsmiljö (Borzaga & Loss 2006, Hedin mfl 2015, Meeuvisse 2001). Men inte heller de sociala företagens arbetsintegrerande verksamheter har undersökts på djupet. Här finns en rad frågeställningar som skulle behöva studeras med såväl kvantitativa som kvalitativa metoder t ex hur arbetsledare förmår smälta samman och använda olika slags kompetenser i verksamheten, vilka metoder för lärande och personlig utveckling som används och hur personer som deltagit har upplevt de olika stadierna i sin integreringsprocess. Det vore intressant att veta hur villkoren för civilsamhällets organisationer ser ut, när de medverkar inom de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna. (Samlingsbegreppet "kompletterande aktörer" som används i IFAU:s studier ger ingen

klar bild). En annan viktig fråga är hur samverkan och samarbete med offentliga myndigheter påverkar utfallet av insatserna inom de idéburna organisationerna.

Sammantaget finns således ett flertal forskningsfrågor eller vita fält där det skulle behövas mer forskning med olika angreppssätt och metoder för att undersöka hur möjligheterna till arbetsförberedelse och integration i arbetslivet kan utvecklas. Civilsamhällets organisationer har länge bidragit till sysselsättning, rehabilitering och integrering i arbetslivet för medborgare med behov av stöd (Stryjan 2006). Men organisationernas verksamheter har tydligen inte uppfattats som tillräckligt omfattande eller intressant för forskningen att studera. Vi hoppas att detta "förbiseende" snart tar slut och att civilsamhället öppnas för en rad intressanta studier där medborgares livssituationer, personliga utveckling och rätt till arbete kommer i fokus.

Civilsamhällets roll i förhållande till arbetsmarknaden?

Av forskningsrapporter och utvärderingar har det framgått att det finns en omfattande *arbetsförberedande verksamhet* inom civilsamhällets organisationer. Såväl större etablerade organisationer som mindre och nybildade föreningar anordnar kurser och utbildningar, driver olika slags projekt, tillhandahåller praktikplatser och ger arbetsträning åt personer ur nämnda målgrupper. Tiotusentals personer deltar i denna arbetsförberedelse och försöker skaffa sig de kunskaper och förmågor som kan göra dem anställningsbara och medföra en inträdesbiljett till arbetsmarknaden. För många lyckas *denna kvalificeringsprocess* och de klarar så småningom ta sig in på arbetsmarknaden och få en anställning. För andra är tröskeln fortfarande för hög och de rör sig runt i den stora mängd av utbildningar, projekt, praktikplatser och arbetsträning som omger den arbetsmarknaden.

Inom civilsamhället finns också *delarbetsmarknader* där människor med goda resurser kan tillägna sig nödvändiga yrkesmässiga kunskaper, öva upp sin sociala och kommunikativa kompetens, genomgå en personlig utveckling och så småningom skaffa sig *ett yrkes- och arbetskaptal* som kan växlas in på en annan arbetsplats på arbetsmarknaden och utgöra startpunkten för en arbetskarriär (Bourdieu 1986). De arbetsintegrerande sociala företagen är exempel på sådana delarbetsmarknader med sociala och ekonomiska mål, andra värden, karriärer och utvecklingskoncept som kan medföra nya vägar in på arbetsmarknaden. Dessa delarbetsmarknader ger möjligheter till *reell integrering på arbetsmarknaden* på längre sikt (Blideman & Laurelii 2011, Gawell 2013, Hedin mfl 2015).

I civilsamhällesorganisationer förekommer också *sysselsättning* med lägre krav på individuell förmåga, kunskap och kompetens och med mer gemenskap, handledning och socialt stöd än på vanliga arbetsplatser. Dessa *fungerar uppehållande och stärkande* för personer som inte har möjligheter att ta sig in på arbetsmarknaden på grund av för kort utbildning, sjukdom/funktionsnedsättning eller tidigare sociala svårigheter. Men dessa sysselsättningar har villkor som gör att de inte kan jämföras med den arbetsintegrerande verksamheten. Rent ekonomiskt får deltagarna arbeta på sämre villkor: t ex sjukersättning eller försörjningsstöd. Ofta har deltagarna också sämre möjligheter att

välja: alternativet är en tillvaro med passivitet och isolering i hemmet eller socialt utanförskap.

Man kan förmoda att dessa sysselsättningar också har *en uppehållande, möjliggörande, stärkande och till viss del även dämpande effekt* på fattigdom, orättvisor och klyftor som finns i vårt samhälle. Isolering, fattigdom och sociala misslyckanden kan bli mindre tunga att bära om man sysslar med något meningsfullt och tillbringar dagarna i gemenskap med andra och med arbete i en stor organisation (Karlsson mfl 2015). Det förefaller också vara så att de arbetsförberedande och uppehållande verksamheterna i viss mån går i varandra, vilket gör att deltagarna alltid kan hoppas på att kunna lämna svaga situationer bakom sig och gå vidare till en bättre livssituation med nya möjligheter. I civilsamhällets organisationer finns fullt av personer som utifrån ytterligt svåra förhållanden har gjort framgångsrika livskarriärer och dessa personer blir ofta förebilder för nytillkomna deltagare (Schön 2009).

Civilsamhället har en annan viktig uppgift, nämligen att tillhandahålla *andra värden och synsätt på människors resurser och mänskligt arbete* än vad arbetsmarknaden generellt medger. Historiskt har civilsamhället frambringt sociala rörelser och socialpolitiska insatser som idag förvaltas av staten och den offentliga sektorn (Trägårdh 2013). Civilsamhället har således haft en viktig roll vid socialpolitikens framväxt. Det talas ibland om att civilsamhället har en kompletterande roll i förhållande till offentliga sektorn. Men i realiteten har civilsamhället uppgifter både som ersättare, alternativ och förändrande kraft (Johansson 2005). Bland annat har civilsamhället en viktig roll att försvara mänskliga rättigheter, skapa nya former av humanitärt stöd och utgöra "avant garde" när det gäller sociala insatser.

I civilsamhällets organisationer ifrågasätts kanske inte arbetsmarknadens värderingar explicit. Men man har andra mål, synsätt och värden än produktionens måttstockar. Inom civilsamhällets verksamheter framhålls att man strävar efter sammanhållning och gemenskap, god arbetsmiljö, ekologisk och social hållbarhet samt hög kvalitet i sin produktion. Ibland talas också om civilsamhällets särart och det mervärde som utmärker organisationernas arbete (Gavelin, Kassman & Engel 2010).

Det finns också organisationer inom civilsamhället där de grundläggande synsätten i arbetsmarknadspolitiken ifrågasätts t ex inom miljörörelsen. Där frågar man sig om vi har behov av ständig ekonomisk tillväxt, om vi med dagens produktion verkligen behöver åtta timmars arbetsdag, om alla arbeten är meningsfulla eller om arbetslinjen kanske har spelat ut sin roll osv. Införande av allmän medborgarlön kanske skulle ge en grundtrygghet och medföra att människors resurser frigörs för annat än ordinärt lönearbete. Som bekant har ett försöksprojekt med medborgarlön till en avgränsad grupp nyligen startat i Finland och väckt stor uppmärksamhet (SVT2 januari 2017). Civilsamhället har under tidigare historiska epoker frambringt nya sociala rörelser och nya idéer har fått fotfäste och berikat samhället. Denna civilsamhällets värdeskapande och idégivande funktion är kanske den allra viktigaste, när det nuvarande välfärdssamhället befinner sig under omdaning.

Referenser:

- Abrahamsson, Karin & Tenngart, Carin (2003): *Grön rehabilitering. Behov, förutsättningar och möjligheter för en grön rehabiliteringsmodell*. Förstudie Grön rehabilitering. LRF och Institutionen för landskapsplanering, Alnarp
- Adams, Robert (1996): *Social Work and Empowerment*. Basingstoke, Hampshire: Macmillan
- Albinsson, Gunilla (2014) *Utvecklingsinriktat lärande inom ESF-projektet Klara livet. Följeutvärderingsrapport*. Blekinge Tekniska Högskola, forskningsrapport nr 2014:03
- Allvin, Mikael, Aronsson Gunnar, Hagström, Tom, Johansson Gunn & Lundberg Ulf (2006): *Gränslöst arbete – socialpsykologiska perspektiv på det nya arbetslivet*. Malmö: Liber
- Andersson, Johanna, Axelsson, Runo, Bihari Axelsson, Susanna, Eriksson, Andrea & Åhgren, Bengt (2010): *Samverkan inom arbetslivsinriktad rehabilitering – En sammanställning av kunskaper och erfarenheter inom området*. Nordiska högskolan för folkhälsovetenskap.
- Andersson, Ragnar (2012): *Att lära av mirakel. Att vända arbetslöshet till hållbart företagande. En antologi om arbetsintegrerande socialt företagande*. Stockholm: Tillväxtverket
- Angelov, Nikolay & Eliason, Marcus (2014): *Lönebidrag och skyddat arbete: en utvärdering av särskilda insatser för sökande med funktionshinder*. Rapport från IFAU 2014:24
- Arbetsförmedlingen (2010): *Jobb- och utvecklingsgarantin – en uppföljning ur deltagarnas perspektiv*. URA 2010:2
- Arbetsförmedlingens Återrapporering (2013): *Uppdrag att upphandla tjänster för personer med nedsatt arbetsförmåga på grund av psykisk funktionsnedsättning*. Slutrapport 10 augusti 2013.
- Arbetsförmedlingen (2013): *Arbetsförmedlingens återrapporering. Uppdrag att upphandla tjänster för personer med nedsatt arbetsförmåga på grund av psykisk funktionsnedsättning*. Slutrapport augusti 2013. Stockholm: Arbetsförmedlingen
- Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Socialstyrelsen & SKL (2015): *Samordna rehabiliteringen. Stöd till utveckling av arbetsinriktad rehabilitering för personer med psykisk sjukdom eller funktionsnedsättning*. Stockholm: Arbetsförmedlingen
- Arbetsförmedlingen(2016): *Arbetsmarknadsutsikten december 2016*. Stockholm: Arbetsförmedlingen
- Arbetsförmedlingen (2016): *Arbetsförmedlingens lägesbedömning av arbetet med snabbspåren*. Stockholm: Arbetsförmedlingen
- Arbetsförmedlingen & Försäkringskassan (2016): *Förstärkt stöd för personer som är sjukskrivna och för unga med aktivitetsersättning*. Återrapporering enligt regleringsbrevet för 2016. Delredovisning för 2016.
- Blideman, Bo & Laurelii, Eva (2011): *Sociala företag vidgar arbetsmarknaden*. Stockholm: Kommentus förlag
- Borzaga, Carlo & Loss, Monica (2006): *Profiles and trajectories of participants in Europeanwork integration social enterprises*. I Nyssens Marthe: *Social enterprise. At the crossroads of market, public policies and civil society*. London: Routledge

Borzaga, Carlo, Fazzi, Luca & Galera, Giulia (2016): Social enterprise as a bottom-up dynamic: part 1. The reaction of civil society to unmet social needs in Italy, Sweden and Japan. *International Review of Sociology*, vol 26, no 1 pp. 1-18

Bärfvenberg, Sam (2015): *Det civila samhället och integration: en översikt*. Länsstyrelsen i Västmanlands län, Länsstyrelsens rapportserie, rapport 2015:12

Carlberg, Alec (2011): Socialt företagande – en mobilisering i tiden. I Denvall, Verner, Heule, Cecilia & Kristiansen, Arne: *Social mobilisering. En utmaning för socialt arbete*. Malmö: Gleerups

Carlson, Benny (2014): *Såsom i ett brännglas. Utovärdering av ESF-projekt Somali Information and Business Centre*. Malmö högskola

Civos (2012): *Civilsamhällets betydelse för välfärd, ekonomi och demokrati. En uppföljning av politiken för det civila samhället – ur det civila samhällets perspektiv*. Civilsamhällets organisationer i samverkan, red. Mattias Claesson

Danermark, Berth & Bjarnasson, Sif(2014): *Möjligheter och hinder att nå arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning. En utvärdering av 60 projekt som har fått stöd av Allmänna Arvsfonden 1994-2012*. Rapport Allmänna Arvsfonden

Davidsson, Lars (2000): *Vi-planprojektet – en utvärderingsrapport*. IFAU 2000

Davidsson, Tobias (2016): Är arbete inkluderande? Ett kritiskt perspektiv på det tidiga 2000-talets arbetslinje. I Petersson, Frida & Davidsson, Tobias (red): *Social exkludering. Perspektiv, process, problemkonstruktion*. Lund: Studentlitteratur

Espwall, Majen & Dellgran, Peter (2005): Det sociala nätverkets kapaciteter – Informellt och materiellt stöd. *Sociologisk forskning nr 2/2005 sid 47-65*

Ekström, Veronica (2012): *Redo att återgå till livet. Aktivt kamratstöd till unga vuxna i psykiatrisk slutenvård*. Arbetsrapport nr 80, Ersta Sköndal högskola: Institutionen för socialvetenskap

Engel, Charlotte (2007). *Vidgade cirklar – en kritisk granskning av arbetsmarknads- projektet Skapa goda cirklar*. Arbetsrapport nr 50. Ersta Sköndal högskola

FAMNA (2015): *Tillväxtrapport 2015*. Stockholm: Famna

FAMNA (2016): *Tillväxtrapport 2016*. Stockholm: Famna

Floderus, B, Göransson S, Alexandersson, K & Aronsson G (2003): Positiv och negativ påverkan på livssituationen vid långtidssjukskrivning. *Arbete & Hälsa 2003:13*, Arbetslivsinstitutet

Försäkringskassan (2012): *Med bristande känsla av sammanhang. De försäkrades upplevelse av tiden innan, under och efter programmet arbetslivsintroduktion*. Socialförsäkringsrapport 2012:1

Försäkringskassan (2013): *Aktivitetssättning – en väg till arbete. En systematisk litteraturöversikt*. Socialförsäkringsrapport 2013:3

Försäkringskassan (2015): *Evidence-based methods for enhancing the labour-force entrance of people with mental disabilities. A systematic literature review*. Socialförsäkringsrapport 2015:10

Försäkringskassan (2015): *Bred samverkan krävs för att minska sjukfrånvaron*. Utökad sammanfattning till Socialförsäkringsrapport 2015: 11.

Försäkringskassan (2016): *Samordningsförbunden och unga med aktivitetssättning. En uppföljning av insatser finansierade av samordningsförbunden för unga med aktivitetssättning*. Socialförsäkringsrapport 2016:4

- Gardeström, Elin (2006): *Handikapprörelsen och forskningen. En studie om relationerna utifrån handikapprörelsens perspektiv*. Stockholm: Handikappförbundens samarbetsorgan
- Gawell, Malin (2013a): *Socialt företagande och försöken att finna fungerande sätt. En utvärdering av 67 Allmänna arvsfondsprojekt*. Rapport Allmänna arvsfonden
- Gillberg, Gunnar & Bengtsson, Mattias (2015): *Vägar mot arbete. En utvärdering av 42 projekt som finansierats av Allmänna arvsfonden inom området unga, arbete och sysselsättning 1992-2014*. Rapport Allmänna Arvsfonden
- Guilherme Fernandes, Ariana (2015): *Introduktionsprogram för nyanlända i Sverige, Danmark och Norge*. I Montesino, Norma & Righard, Erica: *Socialt arbete och migration*. Malmö: Gleerups
- Gustafsson, Jörgen & Lindh, Monika (2013): *Pilotmodell Samordningsteam: Naturunderstödd rehabilitering mot arbete, med kognitiv metodik på existensiell grund*. Samordningsförbundet Västerås.
- Hansson, Jan-Håkan & Wijkström, Filip (1998): *Basta arbetskooperativ. Ett tecken i tiden*. Socialvetenskaplig Tidskrift 1998 nr 2-3, sid 198 - 220
- Hansson, Jan-Håkan & Wijkström, Filip (2001): *Civilt samhälle, social ekonomi eller nonprofit? Fallet Basta arbetskooperativ. Slutrapport från ett forskningsprojekt*. Sköndalsinstitutets skriftserie nr 19.
- Harlin, Eva-Marie & Sandberg, Fredrik (2014): *Mötesplatser för förändring. Slutrapport från den externa utvärderingen av Mötesplats 2020, ett projekt finansierat av Europeiska Socialfonden 2011-2014*. Linköpings universitet: Inst för beteendevetenskap och lärande
- Hedenström, Emeli & Nyman, Maria (2013): *Modell för stöd till unga med psykisk ohälsa, som varken arbetar eller studerar. Redovisning av uppdrag*. Stockholm: Mucf.
- Hedin, Ulla-Carin (2000): *Möjligheter och hinder. En studie av Göteborgs Frivillig Center*. Delrapport inom projektet Ideologi, kultur och metoder i frivilligt socialt arbete. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Hedin, Ulla-Carin, Herlitz, Urban & Kuosmanen, Jari (2006): *Exitprocesser och empowerment. En studie av sociala arbetskooperativ inom Vägen ut*. Kriminalvårdens forsk.kommitté, rapport nr 19
- Hedin, Ulla-Carin, Herlitz, Urban, Kuosmanen, Jari & Laurelii, Eva (2015): *Arbetsintegrerande sociala företag – organisation, ledarskap och delaktighet*. Lund: Studentlitteratur
- Heule, Cecilia (2005): *Makt, kön och identitet. En utvärdering om att vara kvinna på Basta*. Lunds universitet: Socialhögskolan
- Hollertz, Katarina (2010): *Problemen förgår, lösningarna består*. Lund dissertations in Social Work. Lunds universitet: Socialhögskolan
- Hultman, Martin (2015): *Att lokalisera ekonomin. Lokalekonomiska analyser, snedställdhet, kvinnors företagande och hållbar landsbygdsutveckling*. Linköpings universitet: Centrum för kommunstrategiska studier,
- Hultqvist, Sara (2016): *Unga vuxna med nedsatt arbetsförmåga. En beskrivning av trygghetssystemen i Norden*. Nordens Vårdscenter.
- Højrup, Thomas(1983): *Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering*. Institut för europeisk folklivsforskning. Hørsholm: Statens byggeforskningsinstitut.
- Jeppsson Grassman, Eva, Antonsson, Sivert, Stål Rolf & Svedberg, Lars (2003): *Att drabbas och att forma sitt liv*. Lund: Studentlitteratur

- Johansson, Christer, Niklasson Lars & Norrman, Charlotte (2010): *Entreprenörskap och företagande – förutsättningar i projekt. En förstudie av socialfondsprojekt 2010*. Rapport från Tillväxtverket
- Joyce, Patric (2015): *Invandring och arbetsmarknad*. Rapport: Delmi, Justitiedepartementet, Stockholm
- Junestav, Malin (20014): *Arbetslinjen i svensk socialpolitisk debatt och lagstiftning 1930-2001*. Uppsala universitet: Ekonomisk historiska institutionen, doktorsavhandling
- Karlsson, Magnus (2007): *Vänskap och arbete: en dokumentation och utvärdering av Fountain House i Stockholm*. Ersta Sköndal högskola: Enheten för forskning om det civila samhället.
- Karlsson, Magnus, Carrigan, Anna, Malmberg, Sara & Stiernström, Arvid (2015): *Stadens fattiga. En rapport om Sveriges stadsmissioner och fattigdom*. Ersta Sköndal högskola: Institutionen för socialvetenskap, rapport nr 88
- Kings, L (2011): *Till det lokalas försvar: civilsamhället i den urbana periferin*. Ak.avhandling, Stockholms universitet
- Kjellberg, Anders (2013): Kan fackets försvagning hejdas – facklig styrka och organisering i en globaliserad värld. I Lindberg & Neergaard: *Bortom horisonten. Fackets vägval i globaliseringens tid*. Stockholm: Premiss förlag
- Lalander, Philip (2010) *Ung kriminell eller bara annorlunda bakgrund? Gemenskap, identitetsutveckling och integration inom Unga Kris*. Linnéuniversitetet: Institutionen för socialt arbete och Allmänna arvsfonden.
- Larsson, Per-Olof (2006): *Arbetsplatskultur, socialt stöd och arbetets mening: anställningar med lönebidrag och daglig verksamhet för personer med intellektuella arbetshandikapp*. Göteborgs universitet: Socialt arbete
- Laurelii, Eva (2002): *Sociala arbetskooperativ. Funktionshindrades möjligheter till arbete genom sociala arbetskooperativ. Strukturella förutsättningar i Sverige, Storbritannien och Italien*. Rapport Arbetslivsinstitutet.
- Laurelii, Eva (2014): *Ledarskap i arbetsintegrerande sociala företag. Utveckling av människor och företag*. Rapport Tillväxtverket.
- Laurelii, Eva, Hedin, Ulla-Carin & Nilsson, Linnea (2014): *Företagen som försvann*. Rapport från Tillväxtverket
- Levander, Ulrika (2008): *Företagandet i civilsamhället – minskad slutenhet eller urholkad öppenhet? En rapport om Uma Bazar, ett projekt i den tredje sektorn för att motverka hemlöshet och social utestängning*. Meddelanden från Socialhögskolan, Lunds universitet, rapport nr 1/2008
- Levander, Ulrika (2011): *Utanförskap på entreprenad. Diskurser om sociala företag i Sverige*. Göteborg: Daidalos
- Lindberg, Ingemar & Neergaard, Anders (2013): Mellan Marx och Polyani – Ett nytt landskap för kollektivt handlande och facklig förnyelse. I Lindberg & Neergaard: *Bortom horisonten. Fackets vägval i globaliseringens tid*. Stockholm: Premiss förlag
- Lindqvist, Rafael (1998): Gränser mellan organisationer – exemplet arbetsrehabilitering. I Lindqvist: *Organisation och välfärdsstat*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindqvist, Rafael & Hetzler, Antoinette (2004): *Rehabilitering och välfärdspolitik*. Lund: Studentlitteratur

- Lindqvist, Rafael (2012): *Funktionshindrade i välfärdssamhället*. Malmö: Gleerups
- Lundgren, Mats & von Schantz Lundgren, Ina (2012): *Möjligheternas Hus – om ett projekt med en vision att skapa ett socialt företag för människor med psykiska funktionsnedsättningar*. Högskolan i Dalarna, rapport 2012: 3
- Marklund, Staffan, Bjurvall Maj, Hogstedt Christer, Palmer, Ed & Theorell, Töres (2005): *Den höga sjukfrånvaron – problem och lösningar*. Arbetslivsinstitutet.
- Meeuwisse, Anna (2001): *Ett högriskprojekt. Om missbrukarhabilitering på Basta arbetskooperativ*. Sköndalsinstitutets skriftserie nr 18. Ersta Sköndal högskola
- Melander, Charlotte (2009): *Inom transnationella och lokala sociala världar – Om sociala stödutbyten och försörjningsstrategier bland svensksomalier*. Ak.avhandling. Göteborgs universitet: Inst för socialt arbete
- Montesino, Norma & Righard, Erica (2015): *Socialt arbete och migration*. Malmö: Gleerups
- MUCF (2016): *Samla kraft! En vägledning för kommuner och civilsamhället om samverkan kring insatser för nyanlända*. Stockholm: Mucf
- Nordfelt, Marie (2008): *Ideell sektor och stat som partners i ungdomsarbete: utvärdering av Equal Outstanding*. Arbetsrapportserie nr 54, Ersta Sköndal högskola
- Nygren, Ulla (2012): *Individual Placement and Support (IPS) i en socialpsykiatrisk kontext. En väg till arbete för personer med psykiskt funktionshinder?* Umeå University Medical Dissertations, New Series No 1509. Umeå universitet: Institutionerna för samhällsmedicin och rehabilitering, arbetsterapi, klinisk vetenskap, psykiatri och socialt arbete.
- Näringsdepartementet (2010) *Handlingsplan för arbetsintegrerande socialt företagande*. Regeringsbeslut N 2010/1894 ENT, Näringsdepartementet
- Palm Ann & Piuva, Katarina (2007): *Social ekonomi – en väg mot förändring? Utvärdering av Data-verkstaden i Vantorp – ett ESF Växtkraft mål 3 projekt*, Forskningsrapport från FOU Nordväst 2007:1, Stockholm.
- Perez, Enrique & Herz, Marcus (2014): *Trygga rum, nya möten och sociala entreprenörer*. Forskare från Malmö högskola har på uppdrag av Arvsfondsdelegationen följt upp och utvärderat ett antal aktuella projekt som genomförts av det civila samhällets organisationer i Malmö, Malmö högskola.
- Persson, Anders (2003): *Social kompetens. När individen, de andra och samhället möts*. Lund: Studentlitteratur
- Prop. 2009/2010: 55 *En politik för det civila samhället*. Stockholm: Kulturdepartementet
- RiR 2014: *Staten och det civila samhället i integrationsarbetet*. Riksrevisionen granskar: Etablering och integration. Stockholm: Riksrevisionen
- RiR 2014:11 *Att tillvarata och utveckla nyanländas kompetens – Rätt insats i rätt tid*. Riksrevisionen granskar: Etablering och integration. Stockholm: Riksrevisionen
- RiR 2015:7 *Aktivitet ersättning – en ersättning utan aktivitet?* Stockholm: Riksrevisionen
- Rönnerberg, J, Classon E, Danermark Berth & Karlsson T (2011): *Forskning om funktionsnedsättning och funktionshinder 2002-2010. Kartläggning, analys och förslag*. Uppdrag för Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS).

Scaramuzzino, Roberto (2013): *Det civila samhället och integration*. Forskningsöversikt. Utbildning och forskning. Rapport till Ungdomsstyrelsen.

Schön, Ulla-Karin (2009): The power of identification: Peer support in recovery from mental illness. I avhandlingen: *Kvinnors och mäns återhämtning från psykisk ohälsa*. Stockholms universitet, Faculty of Social Sciences, Department of Social Work.

Seim, Sissel (2006): *Egenorganisering blant fattige. En studie av initiativ, mobilisering og betydning av Fattighuset*. Ak.avhandling, Göteborgs Universitet

SOU 2003: 92: *Betänkande av utredningen Unga utanför*. Stockholm: Fritzes

SOU 2003:95 *ArbetsKraft. Betänkande av Lönebidragsutredningen*. Stockholm: Fritzes

SOU 2012:31 *Sänkta trösklar – högt i tak. Arbete, utveckling, trygghet. Betänkande av FunkA utredningen*. Stockholm: Fritzes

Standing, Guy (2013): *Prekariatet. Den nya farliga klassen*. Göteborg: Daidalos

Statistiska Centralbyrån (2016): *Situationen på arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning. Information om utbildning och arbetsmarknad*. SCB Rapport 2016:1

Ståhl, Christian (2009): *Samverkan kring återgång i arbete: Var är arbetsgivarna?* *Socialmedicinsk Tidskrift 2009, vol 86, no 3, sid 265-274*

Topor, Alain & Holmqvist, Sara (2011): *Ingenting om oss utan oss. Allmänna Arovsfondens stöd till projekt rörande människor med psykiska problem*. Stockholms universitet: Inst för socialt arbete.

Trägårdh, Lars, Selle, Per, Skov Henriksen, Lars & Hallin, Hanna (2013): *Civilsamhället klämt mellan stat och kapital. Välfärd. Mångfald. Framtid*. Stockholm: SNS Förlag

Ungdomsstyrelsen (2007): *Fokus 07: En analys av ungas hälsa och utsatthet*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2007:14

Unionen (2016): *Anställd i civilsamhället – ett kall eller vanligt kneg*. Stockholm: Unionen

Urban, Susanne, Holmberg Rurik, Ray Giulia, Boman John, Lögdlund Ulrik och Johansson Christer (2011): *Med arbetslivet som skydds nät. Slutrapport från den externa utvärderingen av Tänk Om, ett projekt i Linköping och Norrköping finansierat av Europeiska Socialfonden 2008-2011*, Linköpings universitet

Wijkström, Filip & Einarsson, Torbjörn (2011): *Från nationalstat till näringsliv? Det civila samhällets organisationsliv i förändring*. 2:a uppl. Stockholm: Stockholms Handelshögskola. Ekonomiska forskningsinstitutet.

Wistus, Sofia (2010): *Det motsägelsefulla partnerskapet. En studie av utvecklingspartnerskap som organiseringsform inom Equalprogrammet*. Ak. avhandling, Linköpings universitet

Åström, Gertrud (2012): *Det civila samhället. Vad vet vi?* Ur Mattias Claesson: *Civilsamhällets betydelse för välfärd, ekonomi och demokrati. En uppföljning av politiken för det civila samhället – ur civila samhällets perspektiv*. Stockholm: Civos

Bilaga: Tillvägagångssätt och genomförande

Kunskapsöversikten bygger på systematiska sökningar i relevanta litteraturlösningsdatabaser främst i de svenska forskningsbibliotekens gemensamma katalog Libris och den

svenska söktjänsten Swepub. Sökningar har också skett på specifika hemsidor hos europeiska organisationer som är inriktade på forskning kring civilsamhället och social ekonomi t ex EMES och Ciriec.¹⁹ Artiklar om svenska/nordiska förhållanden i internationella vetenskapliga tidskrifter har sökts genom databaserna Sociological Abstracts och Google Scholar. Vi har även använt oss av en slags snöbollsmetod genom att söka ny litteratur via redan identifierade texters litteraturlistor. Sökningar har också skett på hemsidor hos vissa offentliga myndigheter, fackliga centralorganisationer samt universitet och högskolor (se bilaga). Sökfrågorna har formulerats med hjälp av nyckelord i titel och sammanfattning eller abstract på svenska och engelska. I söksträngarna har civilsamhället och begrepp knutna till detta kombinerats med ord som handlar om arbete. Exempel på sökord som ringar in civilsamhället är frivilligsektor, tredje sektor, ideell organisation, social ekonomi och sociala företag. Sökord beträffande arbete har t ex varit anställning, arbetsintegrering, arbetsträning, arbetsrehabilitering, praktik, ideellt arbete, frivilligt arbete, volontärarbete.

Vid dessa sökningar hittades ca 200 studier som handlade om arbete inom civilsamhället på ett eller annat sätt. En viss del av materialet visade sig vara utgivna av någon ideell organisation och ha en intern och ej vetenskaplig karaktär. Dessa skrifter sorterades bort efter diskussion. Därefter kvarstod ca 90 arbeten, vars innehåll lästes mycket översiktligt, sammanfattades och fördes in i cluster efter olika teman. Placeringarna är någorlunda stringenta men det finns texter som passar in i flera kategorier. Därefter gjordes ytterligare en manuell sortering, där de mest innehållsrika och relevanta texterna valdes ut och lästes mer noga. Ett 60-tal texter: böcker, rapporter och artiklar har lästs och gått igenom på detta sätt.

Två avgränsningar har gjorts: dels i tid och dels ämnesmässigt. Forskning som publicerats före sekelskiftet år 2000 har bara tagits med i undantagsfall. Studier som enbart handlar om arbete och arbetsmarknad utan anknytning till civilsamhället har inte tagits med. Studier av civilsamhället som inte har varit relevanta för arbete och sysselsättning har också sorterats bort. Det är i huvudsak svensk empirisk forskning, som har studerats. Några nordiska och europeiska studier finns angivna, huvudsakligen som jämförelsematerial eller för att de innehåller viktiga begrepp.

---

¹⁹ Forskarnätverket EMES bedriver forskning kring socialt företagande och socialt entreprenörskap. (www.emes.net), Ciriec är en ideell organisation som sprider forskning om "the public, social and cooperative economy" till forskare och ledare i olika länder (www.ciriec.ulg.ac.be)